Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 42 (9724) 1975 чылдың февраль 19, среда

1925 чылда үндезилеттинген

Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежневтиң Г. Вильсон-биле беседазы

Февраль 17-де Кремльге хүннүң бирги чартыында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Великобританияның Премьер-министри Г. Вильсон-биле беседалашкан.

Олар делегейниң чамдык айтырыгларының, ол ышкаш февраль 17-де ат салыр совет-англи документилерде айыттынганын ёзугаар калбак хемчээлдиг ССРЭ болгаш Великобританияның арызынга кады ажылдажылганы ханыладырынга хамаарышкан айтырыгларның талазы-биле санал-оналын ажыл-херекчи, боттуг ёзу-биле көрген.

(СЭТА).

МОСКВА. Февраль 17-де Кремльге совет-англи документилерге ат салган. ЧУРУКТА: документилерге ат салып турары. (ЧУРУКТУ фототелеграф-биле алган). (СЭТА).

1975 ЧЫЛДА УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Россия Федерациязының ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, беш чылдың дөрткү чылының планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чединишкинниг күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтери продукция сайгарарының болгаш кылыгларының эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрериниң планын хуусаа бетинде бүрүн күүсеткен. Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээлиниң өзери чыл планын ёзугаар 7 хуу болур турганының орнунга 7,8 хуу болган. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен.

1974 чылда чыып алган тараа 1971—1973 чылдар дургузунда ортумаа-биле чыып алганындан хөй — 111,7 миллион тонна болган. Тараа бүдүреринге улуг үлүг-хуузу Поволжьениң, Соңгу Кавказтың, РСФСР-ниң төп девискээрлериниң ажыл-ишчилери киирген. Бүдүрген болгаш күрүнеге дужааган эът, сүт, чуурга, дүк база көдээ ажыл-агыйның өске-даа продукциязы көвүдээн. Чылда ниити продукцияның ортумак хемчээли колхоз, совхозтарга дөрт чыл дургузунда 17 хуу улгаткан. Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрү болгаш малдың продуктулуу бедээн, мал, куштуң баш саны көвүдээн.

Капитал тудугнуң улуг программазын боттаадырган. 1974 чылда улуг-улуг 200 үлетпүр бүдүрүлгезин, мал ажылының механизастаан комплекстерин болгаш куш фабрикаларын ажыглалга киирген.

Демир-орук, автомобиль болгаш суг транспортунуң чүъктер сөөртүрүнүң планын база агаар транспортунуң пассажирлер дажыглаарының планын ажыр күүсеткен. Пландан ажыр 135,1 миллион тонна чүъкту сөөрткен.

Материалдыг бүдүрүүшкүн адырларын чединишкинниг хөгжүдүп турары улустуң амыдырал деңнелин бедидер талазы-биле улуг-улуг хемчеглер алырын боттандырар арганы берген. Күрүнениң, колхозтарның болгаш чоннуң акша-хөреңгизиниң күсели-биле 61 миллион дөрбелчин метр ниити шөлдүг чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирген. Чонга бараанпар садары 6,7 миллиард рубль көвүдээн. Садыгның, ниитиниң чемненилгезиниң, чоннуң амыдырал хандырылгазының чаа-чаа бүдүрүлге черлерин, ниити эртем школаларын, чырыдыышкынның, кадык камгалалы биле культураның хөй-хөй объектилерин тудуп тургускан.

1974 чылдың планын хуусаа бетинде күүседири дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга эң бедик түңнелдерни чедип алганы дээш РСФСР-ниң база хөй-хөй автономнуг республикаларны, крайларны, областарны, хоорай районнарын, хоорайларны, районнарны, национал округтарны, бүдүрүлге черлерин, бүдүрүлге каттыжыышкыннарын, тудугларны, колхоз, совхозтарны, эртем шинчилел болгаш өске-даа организацияларны СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаан.

Партияның болгаш Совет күрүнениң бедик үнелели коммунизм тургузуушкунунуң бүгү талаларынга чаа-чаа чаагай үүле бүдүреринче ажылчы чоннарны сорук киирген. Россия Федерациязының ажылчы чоннары коммунистиг тургузуушкунунуң планнарын чединишкиннииг боттандырарынче, социализмниң делегей туруштарын быжыктырарынче, тайбыңны, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынче угланган Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының иштики, даштыкы политиказын, СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозунуң, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң үре-түңнелдиг могаг чок ажыл-чорудулгазын изиг-биле деткип, чүүлдүг деп үнелеп турар. СЭКП ТК-ның декабрь (1974 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге, СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр Россия Федерациязының үлетпүр, көдээ ажыл-агый, тудуг, транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларының коллективтери 1975 чылдың улус ажыл-агыйының планын хуусаа бетинде күүседири база тоску беш чылды чединишкинниг доозары дээш чарышка кириишкеш, дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган.

Үлетпүрге— продукция сайгарарының болгаш кылыгларының эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрүп үндүрериниң планын хуусаа бетинде, декабрь 28-те күүседир. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын ажыр күүседир болгаш ону өстүрериниң күсели-биле бүдүрүүшкүнүнүң ниити немелде өзүлдезиниң 86 хуузун эвээш эвезин чедип алыр. Продукция бүдүреринге үндүрер чарыгдалдарны чиигедир талазы-биле хемчеглер алырын боттандырар болгаш арыг орулга алырының чыл планын 300 миллион рубль түңнүг ажыр күүседир.

Чыл планындан ажыр 212 муң тонна шойну, 500 муң тонна канны, 323 муң тонна кара металлдар прокадын, 38 муң тонна кан хоолайларны бүдүрер, 6,2 миллион тонна хөмүр-дашты, 1,64 миллион тонна нефтини, 1,1 миллиард кубометр газты казып тывар, 450 муң тонна минерал чемиишкиннерин, 6 муң тонна химия удазынын, 20 муң тонна каучукту, 140 муң автомобиль дугуюн, 90 муң тонна цементини, 30 миллион каптазын болур шиферни, 25 муң тонна целлюлозаны, 24 муң тонна саазынны, 10 муң тонна картонну, 1100 тракторну, 4300 автомобильди бүдүрер.

Чыл онаалдазынга немей көдээ ажыл-агыйга 1,5 миллион рубль түңнүг артык кезектерни бүдүрүп бээр, сиген далганын белеткээриниң дериглерин бүдүрүп үндүрерин ийи катап көвүдедир, 1,5 миллион тонна торфту казып тывар, чугай дажының болгаш доломиттиң 71 муң тонна далганын, 500 муң тонна комбикормну бүдүрер.

Пландан ажыр чоннуң херек-лел бараанпарын 700 миллион рубльден эвээш эвес түңнүг кылдыр, анаа кииришпир: 11,8 миллион дөрбелчин метр бөсту, 1,5 миллион эжеш эр, херээжен ук кылыгларын, дааранылга үлетпүрүнүң 22 миллион рубль түңнүг продукциязын, 410 муң тонна чалаң сүт продукциязын, 108 муң тонна эътти, 27,6 муң тонна мал саржаан, 7,8 муң тонна колбаса кылыгларын, 6 муң тонна үнүш үзүн, 100 муң тонна сорттуг далганны, 2 миллион рубль түңнүг сорттуг шил сава аймаан, 22,5 муң чем соодукчузун, 5,5 муң чадаг-тергени, 6 миллион рубль түңнүг мебельди бүдүрүп үндүрер. Пландан ажыр 211 муң тонна балык тударын хандырар.

3,5 муң бүдүрүлге черин, цехтерни, участоктарны, бүдүрүлгелерни комплекстиг механизастап, автоматчыдарын хандырар, механизастаан шууштурулгалыг болгаш автоматчыткан 7,5 муң шугумнарны ажыглалга киирер, чаа 2 муң ажыг хевирлиг машиналарны, дериглерни, приборларны болгаш аппараттарны бүдүрерин шиңгээдип алыр. Улус ажыл-агыйынга чогаадылгаларны болгаш чаартыкчы саналдарны ажыглалга боттандырып нептередириниң чылда 2,5 миллиард рубль болур чижек хемчээлдиг камналганы алыр.

Бүдүрүлге черлерин чаартып, техника-биле эде чепсеглээрин дүргедедиринче, ажыглалга чаа киирген күчүлерни эң шалыпкын шиңгээдип алырынче, чаа техниканы, мурнакчы технологияны, бүдүрүлге ажылдарын автоматчыдып, механизастаар талазы-биле хемчеглер алырын хуусаа бетинде күүседиринче кол күжениишкиннерни мөөңнээр.

Кара металлургияга Новолипецкиниң болгаш Барыын Сибирьниң металлургия заводтарының кислород-конвертор цехтериниң, Кемерово заводунуң кокс батареяларының күчүлерин, Лебединскиниң болгаш Михайловскиниң чер байлаа арыглаар комбинаттарының руда казып тывар күчүлерин база Череповецтиң металлургия заводунуң «2000» станының, Барыын-Сибирь заводунуң кокс батареязының ажыглалга чаа киирер күчүлерин шиңгээдип алырын дүргедедир.

Газ үлетпүрү пландан ажыр алды компрессор станциязын механизастаар болгаш автоматчыдар, 500 километр магистрал дамчыдылга турбиналарын кылыр.

(Уланчызы 2-ги арында).

СОВЕТ-АНГЛИ ДОКУМЕНТИЛЕРГЕ АТ САЛГАН

Февраль 17-де Кремльге совет-англи документилерге ат салыышкыны болган.

Аңаа «Совет-англи кады кылган медеглелге», «Консультациялар дугайында совет-англи протоколга», «Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында кады кылган совет-англи декларацияга» ат салган.

Ол документилерге Совет Эвилелиниң өмүнээзинден СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев; Великобританияның Каттышкан Хаан чериниң өмүнээзинден — Великобританияның Премьер-министри Г. Вильсон ат салган.

Ооң соонда ат салган документилер;

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Великобританияның Каттышкан хаан чериниң болгаш Соңгу Ирландияның арызынга экономикага база үлетпүрге кады ажылдажылганы хөгжүдериниң үр хуусаалыг программазы».

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Великобританияның Каттышкан хаан чериниң болгаш Соңгу Ирландияның арызынга эртем болгаш техника талазы-биле он чыл хуусаа дургузунда кады ажылдажылгазының программазы».

Медицина эртемнериниң база кадык камгалалының талазы-биле кады ажылдажылга дугайында «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң чазаа биле Великобританияның Каттышкан хаан чериниң болгаш Соңгу Ирландияның чазааның арызынга дугуржулга».

Ол документилерге Совет Эвилелиниң өмүнээзинден ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин; Великобританияның Каттышкан хаан чериниң өмүнээзинден — Великобританияның Премьер-министри Г. Вильсон ат салган.

Документилерге ат салыр үеде аңаа эштер Ю. В. Андропов, А. П. Кириленко, Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, албанның өске-даа кижилери турганнар.

Англи таладан даштыкы херектер болгаш кады ажылдажылга херектериниң талазы-биле министр Дж. Каллагэн, албанның өске-даа кижилери турганнар.

Л. И. Брежнев совет-англи документилерге ат салган соонда совет телевидение болгаш радио айтырыгларынга харыылааш, мынча дээн:

— Бо болза, сөөлгү он чылдар иштинде совет удуртукчуларның Англияның удуртукчулары-биле кылганы эң үргүлчүлелдиг чугаалажыышкыннары болган. Ынчалза-даа херектиң ужуру чүгле ында эвес. Херектиң ужуру чүдел дээрге, чугаалажыышкыннар үезинде дыка хөй айтырыгларны көргенинде боор турар. Бирги ээлчегде совет-англи талаларның политиктиг болгаш экономиктиг харылзаалары туруп турган. Ооң соонда элээн хөй делегей айтырыгларын көрген. Ийи талага ажыктыг, эргежок чугула ажыл кылдынган деп санаар мен. Ол элээн каш политиктиг, чугула документилерге ат салыры-биле доозулган, оларны бөгүн болгаш даарта парлаар. Кол-ла чүүл ол боор турар.

Г. Вильсон чаа-чаа ат салдынган документилерни кыска-зы-биле канчаар тайылбырлап болур силер деп, айтырыгга харыылааш, мынчаар чугаалаан:

— Бистиң чөвүлекчилеривистиң, министрлеривистиң болгаш боттарывыстың хуувустаа бо документилерни белеткээр үеде кылганывыс улуг ажылдың соонда дээрги Брежнев болгаш дээрги Косыгин-биле кады бо документилерге ат салыр өөрүшкүлүг болдум.

Бистер чугаалажыышкыннардан неделя мурнунда күзеп-ле турган чүүлдүвүстү чедип алган бис деп болдаар-дыр мен. Бо аян-чорук дээрге, бистиң ийи чурттуң арызынга харылзааларга эргилделиг, чаа үе-чада болур ужурлуг деп, Москвага келгеш, аэропортка, а ол ышкаш телевидениеге болгаш радиога-даа чүве чугаалааш, айыткан болгай мен.

Мен бодаарымга, бистерниң ат салганывыс документилер бистиң харылзааларывыста ындыг чаа чүүлдерни айтып турар-дыр. Бистер ам бот-боттарывысты билчир чорукту чедип алганывыста, ону улам ханыладыр, ону улам быжыг болдурар ужурлуг бис.

(СЭТА).

Гарольд Вильсоннуң Москвадан чорупканы

Февраль 17-де Великобританияның Премьер-министри Гарольд Вильсон Москвадан Лондонче чорупкан. Ооң-биле кады даштыкы херектер болгаш кады ажылдажылга херектериниң талазы-биле министр Дж. Каллагэн база чорупкан.

Великобританияның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктарын аскан Внуково аэродромунга Великобританияның Премьер-министрин, албанның өске-даа кижилерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары И. А. Архипов, В. А. Кириллин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, ССРЭ-ниң Великобританияда элчини Н. М. Луньков олар самолет чадазынга чедир үдеп кааннар.

Аэродромга ол ышкаш ССРЭ-ниң министрлери, албанның өске-даа кижилери база турганнар.

Үдекчилер арызынга Великобританияның ССРЭ-де элчини сэр Теренс Гаври база турган.

Аалчыларны аэродромга Москваның ажылчы чоннарының төлээлекчилери база үдээн.

Ужудуушкун шөлүнге хүндүлел таңныылын чыскааган. Великобританияның болгаш ССРЭ-ниң күрүне гимннерин күүсеткен. А. Н. Косыгин биле Г. Вильсон совет дайынчыларның чыскаалын эргип көргеннер.

Мотоциклчилерниң хүндүлелдиг үдегези-биле бөлүк автомашиналарның эрткени Москваның кудумчуларынга болгаш шөлдеринге Великобританияның болгаш ССРЭ-ниң туктарын аскан.

Великобританияның Премьер-министри-биле кады ооң аян-чоруунга ону үдеп келген албан кижилери база чорупканнар.

Профэвилел конференциязы

Дүүн Кызылга, Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Тываның Профэвилелдериниң XIII область конференциязы болуп эрткен. Хөй санныг делегаттар-биле кады ооң ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчу ажылдакчылары, партия, совет болгаш комсомол активи кириишкен.

Конференцияның хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневти баштадыр партия Төп Комитединиң Политбюрозунуң составын соңгаан.

Конференция профэвилелдерниң область чөвүлелиниң болгаш ревизия комиссиязының ажылының дугайында отчёт илеткелдерин чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелдерни профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбу болгаш ревизия комиссиязының даргазы Л. П. Солмин кылган.

Конференцияның ажылынга СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киржип, чүве чугаалаан.

Конференцияга чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаал хүлээп алган.

Конференцияга профэвилелдериниң область чөвүлелиниң болгаш ревизия комиссиязының чаа составын соңгаан. Болуп эрткен организастыг пленумга профэвилелдериниң область чөвүлелиниң Президиумун соңгаан. Профэвилелдериниң область чөвүлелиниң даргазынга Т. Ч. Норбуну, секретарьларынга П. М. Гореловту, С. Д. Кировту соңгаан.

Ревизия комиссиязының хуралынга ооң даргазынга Л. П. Солминны соңгаан.

Конференцияның ажылының дугайында делгереңгей отчётту дараазында номерге парлаар.

●

Тываның найысылалынга Кызыл тукту тывысканынга турааскааткан митингилер Кызылдың дааранылга комбинадынга, «Тыва тудуг» трестиң коллективтеринге болгулаан.

ЧУРУКТА: электростанцияга болган митинг.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

БЕДИК ШАҢНАЛ ДЭЭШ

Кызылдың электростанциязынга Тываның электри четкизиниң ажылчыннары, албанхаакчылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чыглып келген. Орта 1974 чылдың Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга бедик көргүзүглери дээш Кызыл хоорайның СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнааганынга турааскааткан митинг болган.

Митингини Тыва электри четкизинде партбюро секретары З. Д. Лавейкина ажыткаш, Кызылдың электростанциязының начальниги А. И. Григорьевке сөс берген.

— Тоску беш чылдың эрткен дөрткү чылында бистиң найысылалывыстың үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуглары, транспорт болгаш амыдырал хандырылгаа, харылзаа черлериниң ажылдакчылары мурнундагызындан көскү чединиишкиннерлиг ажылдааныв партия Төп Комитеди, Совет чазак бедии-биле үнелеп көргендир. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга кириишкеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун алганы дээрге кызылчыларга кайгамчык өөрүнчүг болуушкун-дур — деп, начальник саналының эгезинде чугаалаан.

Электри четкизиниң ажылдакчылары тодарадыкчы чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгезин ажыр боттандырган, чыл планын ол хүлээлгеде көрдүнгениниден безин он хонук эрте — декабрь 15-те боттандырган.

Дараазында электростанцияның хоочун ажылчыны, турбина салбырының ээлчег начальниги Н. И. Копцев сөс алгаш, Төрээн чурттуң эрткен тодарадыкчы чылда улам күчүшыдалдыг апарганынга чоргаарланганын илередип, хоорайга бедик шаңналды тывысканынга өөрүп четтиргенин илереткен.

— Бистиң хоорайывыс чыл санында-ла улам чаартыып, сайзырап орар. Ооң чаагай жырынга бистиң коллективтиң төлептиг үлүү кылдыр бо чылын чылыдылга дамчыдылгазының четкизин чогуур хуусаазында дужаарынга дээштиг дузаны чедирерин боттарывыстың хүлээлгелеривисте айтып алган бис.

Электростанцияның ажылдакчылары бо чылгы социалистиг хүлээлгезинде Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң тиилээниниден бээр 30 чыл болур оюнга алдар кылдыр 20 муң киловатт-шак электроэнергияны пландан ажыр ажылдап кылырын көрген.

— Бистиң улуг эш-өөрүвүстүң үлегерин эдерип, электростанцияның комсомолчулары болгаш аныяктары боттарының тускай социалистиг хүлээлгезин база алган. Ында өске пунктулардан аңгыда Тиилелгениң 30 чылынга турааскааткан комсомолчу субботниктерге киржирин, орта ажылдап алган акша-хөреңгини Ада-чурттуң Улуг дайынынга өлген дайынчыларның Кызылга турааскаалын тургузарынга шилчидер деп шиитпирлээн. Найыралдың шаңнатканынга улам сорук кирип, бистиң аныяктарывыс моон соңгаарда улам күжениишкиннииг ажылдаарын даңгыраглаан— деп, комсомол комитединиң секретары А. П. Степанов чугаалаан.

О. НАМЧЫЛАК.

ДООЗУКЧУ ЧЫЛДА — ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының 1975 чылда социалистиг чарыжының негелделери

СЭКП Төп Комитединиң партияга, совет улуска Кыйгырыын, үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң болгаш көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары ажылдың дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган.

Тоску беш чылдың доозукчу чылын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, тоску беш чылдың планнарын күүседир талазы-биле чаа-чаа чединишкиннерлиг уткуур деп, партияның Кыйгырыынга харыылавышаан, ажылчы чоннарның коллективтери бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Оларны чединишкинниг күүседирин хандырар, чарыштың тиилекчилеринге мораль болгаш материал талазы-биле деткимчени көргүзер сорулга-биле СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому социалистиг чарыштың түңнелдерин үндүрериниң негелделерин болгаш чурумнарын бадылаан.

Беш чылдың доозукчу чылында алган социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге эң эки түңнелдерни чедип алган коллективтерни республиканың социалистиг чарыжының тиилекчилери кылдыр санаар.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары бүдүрүп үндүрген болгаш сайгарган продукцияның хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң, эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң немелде өзүлдезиниң, хөй орулга алырының, продукцияның эң чугула хевирлерин натура-биле бүдүрериниң, чаа техниканы болгаш мурнакчы технологияны нептередириниң талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алыр ужурлуг. **Тудугжуларның** сорулгазы тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, кол фондуларны план ёзугаар ажыглалга киирериниң, эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге тудугнуң хемчээлиниң немелде өзүлдезиниң, баланс орулгазының талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алыры болур. **Транспорттуң** ажылдакчылары чүъкту болгаш пассажирлерни сөөртүрүнүң бедик хемчээлдиг болуруп чедип алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң болгаш баланс орулгазының талазы-биле өзүлделиг болурун чедип алыр. **Коммунал-амыдырал хандырылгазының** ажылдакчыларындан коммунал-амыдырал ачы-дуза чедириишкининиң сайгарылгазының талазы-биле эң дээре түңнелдерни чедип ап, эрткен чылдың ол-ла үезинге деңнээрге оларның немелде өзүлделиг болурун болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедиирин хандырганнары чарыштың тиилекчилеринге санаар. Садыг ажылдакчыларының социалистиг чарыжының түңнелдерин үүрмектеп садар бараанпарның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң саарылгазының бедээниниң хемчээли биле, эрткен чылдың ол-ла үезинде деңнээрге бараан саарылгазының немелде өзүлдези-биле, бодунуң продукциязын бүдүрериниң, ком садының хемчээлиниң, садыглажышкынның депшилгелиг хевирлерин нептередириниң, көдээ ажыл-агый продуктуларын болгаш чиг-этти белеткээриниң, база ол ышкаш, күрүне болгаш кооператив өнчү-хөреңгизин камгалаарының, чонну кооперацияга киирериниң болгаш хуучулардан дадывыр хавырарының көргүзүглериниң талазы-биле көргүзүглерин барымдаалап тодарадыр.

Үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш коммунал-амыдырал бүдүрүлгелериниң коллективтериниң социалистиг чарыжының түңнелдерин кварталдар аайы-биле база чылдың түңнели-биле кылыр. Чарыштың түңнелдерин кылырда, бүдүрүлгениң ажыктының кайы хире бедээни, фонд эгидилгези болгаш продукцияның, тудуг ажылдарының, ачы-дуза чедириишкининиң шынары, материал курлавырларының болгаш акша-хөреңгиниң камналгазы, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң байдалы, ажыл шагы үзер чорукту кызырып турары, бертиниң кемдээр чорукту болгаш озал-ондак болу бээриниң байдалы дээн ышкаш, ындыг чугула факторларны барымдаалап көөр.

Республиканың социалистиг чарыжынга бирги черлерни ээлээн эң дээре бүдүрүлге болгаш организациялар коллективтеринге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туктарын, 1-ги чергениң дипломнарын тывысыр. Ийиги болгаш үшкү черлер ээлээн коллективтерни II болгаш III чергениң дипломнары-биле шаңнаар.

Көдээ ажыл-агыйның ажылчычилериниң социалистиг чарыжынга кол көргүзүглер тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа культураларының дүжүдүн болгаш ниити чыылдазын бедидери, бодунуң бүдүргени мал чеми-биле мал ажылын эң улуг хемчээлдиг-биле хандырары, малдың баш санын болгаш ооң продуктулуун улам ыңай өстүрери, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш садар талазы-биле улус ажыл-агый планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин колхоз, совхоз, район бүрүзүнүң чугаа чокка долдур болгаш ажыр күүседири, эрткен чыл-биле деңнээрге бүдүрүлгениң экономиктиг көргүзүглерин бедидери болур.

Көдээ ажыл-агыйның ажылчычилериниң социалистиг чарыжының тиилекчилери кылдыр санаарлар болза:

районнар талазы-биле — районнарның болгаш улус ажыл-агый адырларының төлээлекчилериниң республика чөвүлел хуралынга эътти, сүттү, дүктү болгаш тарааны бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле, мал ажылының продуктулуунуң болгаш көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнүң талазы-биле хүлээп алдынган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеннер;

— малдың баш санын өстүрериниң, улуг малдарның баш санының 97 хуудан эвээш эвезин камгалап алырының талазы-биле хүлээлгелерни күүседирин хандырган, малдың чаш төлүн камгалап алырын республиканың хүлээлгезинден куду эвес кылдыр чедип алганнар;

— үрезинни болгаш страхование фондузун хереглелдиң бүрүн хандырар кылдыр уруп алганнар, мал чеми тарааны уруп алыр, сиген, саваң, силос, сенаж, витамин-сиген далганын белеткээр, мал чемнерин белеткээриниге болгаш таарыштыр кылырынга мурнакчы технологияны ажыглаар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеннер болгаш малдарны мал чеми-биле кышкы үеде, чижек кылдыр алырга, бир баш мыйыстыг бода малга онааштыр эң-не эвээжи дараазында хемчээлдиг кылдыр хандырганнар (мал чеминиң единицазы-биле центнерлеп): Мөңгүн-Тайга районга — 2,5, ажыл-агыйларга — 3; Тес-Хем, Эрзин, Өвүр районнарга —6, ажыл-агыйларга—7; Бай-Тайга болгаш Барыын-Хемчик ра-

(Уланчызы 2-ги арында).

1975 ЧЫЛДА УЛУС АЖЫЛ-АГЫЙ ПЛАНЫН ХУУСАА БЕТИНДЕ КҮҮСЕДИР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ
РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ
СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Хөмүр-даш үлетпүрү арыглакчы болгаш кызыны алыштыг забойлардан хөмүр-даш тывыжын 130,7 миллион тонна, оон иштинде комплекс-механизастыг забойлардан 114 миллион тонна чедирер.

Химия болгаш нефтехимия үлетпүрү Воскресенск химия комбинадында аммосос бүдүрериниң, Куйбышевтиң азоттук заводунда капролактам бүдүрериниң, Уфаның химия заводунда каустиктиг сода бүдүрериниң, Нижнекамскиниң нефтехимия комбинадында депшилгелиг чаа технология-биле дивинил бүдүрериниң күчүлерин хуусаа бетинде шиңгээдип алыр.

Тудуг материалдар үлетпүрү «Вольскцемент» бүдүрүлге каттыжыышкынының «Большевик» заводунга, «Сухоложцемент» комбинадынга, Чечен-Ингушетияның болгаш Староосколдуң цемент заводтарынга цемент бүдүрер талазы-биле технологтуг шугумнарының төлевилээн күчүлерин хуусаа бетинде шиңгээдип алыр.

Машина тудуушкунунуң продукциязының техниктиг деңнелин бедидер. Машиналарның, дериглерниң болгаш приборларның чаа хевирлериниң баштайгы үлегерлерин хуусаа бетинде белеткээр болгаш оларны калбаа-биле бүдүрүп үндүрерин шиңгээдир: аар болгаш энергетика машина тудуушкунунуң бүдүрүлгелеринге — 50-ден эвээш эвес, электротехника үлетпүрүнге — 700-тен эвээш эвес чаа хевирлерни, көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунга — 28-тен эвээш эвес чаа аттардыг көдээ ажыл-агый техникаларын, автомобиль үлетпүрүнге — чаа машиналарның болгаш кылыгларның 20 хевирлерин бүдүрер.

Чоннуң хереглел барааннарының шынарын дыка бедидер, ассортиментизин калбартыр, күрүнениң шынар демдээнге 1500 хевирниң кылыгларын аттестациялап кииреринге белеткээр. Пөс-фабы үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге экижиткен хереглел шынарлыг пөстерин 3,46 миллиард метрге база чурт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге чаа шынарлыг 3,6 муңдан эвээш эвес чаа хевирниң бедик шынарлыг кылыгларын бүдүрүп үндүрерин хандырар.

Геолог-шинчилел ажылдарының экономика талазы-биле ажыктыг чоруун бедидер, демир болгаш апатит рудаларынга, ческе, бокситке болгаш өске-даа ажыктыг казар байлактарга үндүрген чарыгдалдың рубль бүрүзүнге минералдыг чиг-эттиң шинчилеттинген курлавырдарын өстүрериниң даалгазын ажыр күүседир. Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чыл оюнга чедир Тюмень обласка нефтиниң болгаш Оренбург обласка бойдус газының шинчилээн курлавырларын немей өстүрериниң тоску беш чылда даалгаларын күүседир.

Бүдүрүлгеге хөй материал кирер чорукту эвээжедир, материал-техниктиг курлавырларны ажыглаарын экижидер болгаш РСФСР-ниң улус ажыл-агыйынга 400 муң тоннадан эвээш эвес кара болгаш өңнүг металлады, 4,8 миллиард киловатт-шак электри энергиязын, 2 миллион тонна чижеглээн олаар чүүлдү, 310 муң тонна цементини, 350 муң кубометр ыяш материалдарны камнап алыр.

Көдээ ажыл-агыйга—колхоз-совхоз бүдүрүлгезин улам ыңай интенсификастаарынга, чер болгаш мал ажылының культуразын бедидеринге, эртемнин чедиишкиннерин болгаш мурнакчы практиканы ажыглаарынга үндезилээш, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүнүң өзүлдезин чедип алыр, тараа бүдүрерин 130 миллион тонна, чигир свёклазын—32 миллион тонна, тарымал тоорукту—3,8 миллион тонна чедирер.

1975 чылдың планын ажыр күүседир болгаш 53 миллион тонна тарааны, 30,5 миллион тонна чигир свёклазын, 3,2 миллион тонна тарымал тоорукту, 10,6 миллион тонна картофельди, 7 миллион тонна ногааны, 8,6 миллион тонна малды болгаш кушту, 31,7 миллион тонна сүттү, 20 миллиард чуурганы, 245 муң тонна дүктү күрүнеге садар.

Чаа кургадылга системазын 382 муң гектар шөлге, суггарылга системазын—718 муң гектар шөлге, ооң иштинден 457 муң гектарны одарларга ажыглалга киирер. Главнечерноземводстройнуң күжү-биле Кара хөрзүннүг эвес зонага мелиорация талазы-биле ке[illegible]элиг ажылдарның программазын 1975 чылдың декабрь 25-те күүседир.

Тудугга — керээлиг ажылдарның чыл планын декабрь 30-де доозар, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң 6,5 хуу өзерин чедип алыр, материал-чиг-эт курлавырларны доктааттынган онаалдага деңнээрге 1 хуудан эвээш эвести немей камнап алыр. Кара металлургияның, химия, нефть болгаш газ үлетпүрлериниң доозар объектилерин ажылдадып киирерин, чиик аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрлериниң бүдүрүлге күчүлерин ажылдадып киирерин чедип алыр. Сургуттуң, Рефтиниң ГРЭС-териниң болгаш Ленинград хоорайның соңгу ТЭЦ-иниң 825 муң киловатт күчүлүг энергия блоктарын. Ленинград—Москваның 750 киловольтулуг, 500 киловольтуларлыг Орел—Брянск болгаш Усть-Илимск ГЭС—Братск электри дамчыдылга шугумнарын хуусаа бетинде ажылдадып киирер. Кашир ГРЭС-тиң, Усть-Илим ГЭС-тиң болгаш Дягиевск ТЭЦ-тиң 600 киловатт күчүлерин пландан ажыр ажылдадып киирер.

Барыын-Сибирь металлургия заводунда 1500 муң тонна прокат кылыр күчүлүг, оргумак сорттуг «450» станны, «Фосфорит» комбинатта 328 муң тонна минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер күчүлерин, «Уралкалий» комбинатта 1 миллион тонна калий чемишчидилгезин; Дорогобужтуң азоттуг чемишчидилгелер кылыр заводунда болгаш Березниковонуң азот-тук заводунда аммиак селитразын кылыр бүдүрүлгелерин ажыглалга киирерин хандырар; Самотлор-Альметьевск болгаш Куйбышев-Тихорецкая-Новороссийск аразында нефть дамчыдар тудугларны хуусаадан эрте доозар; Уфаның хөвең-саазын комбинадында 35 муң аргыг кылыр черлерни; үлетпүрге үндезилээш мал ажылының продукциязын бүдүрериниң улуг-улуг комплекстерин, ооң иштинде чылда-ла 17,5 муң баш санныг мыйыстыг бода малды, 682 муң баш санныг хаванны өстүрүп, семиртир черлерни; чуурга угланыышкынныг 5 миллион болгаш эът угланыышкынныг 9,6 миллион дагаа кирер, куш фабриказын ажыглалга дужаар.

Чуртталга тудуунуң хемчээлин калбартыр болгаш чүгле күрүнениң капитал салыышкыннарының болгаш чуртталга-тудуг кооперативтериниң күсели-биле нийти шөлү 50 миллион ажыг дөрбелчин метр чуртталга бажыңнарын; 670 муң олуттуг нийти билиг школаларын, 180 муң олуттуг школа назы четпээн уруглар албан черлерин, 27,2 муң оруннуг эмнелгелерни, хүлчегде-ле 30,2 муң кижи хүлээп алыр поликлиникаларны тудар. Хоорайларның чаагайжыдылга тудуун болгаш чуртталга фондузунуң байдалын экижидер. Чыл планың: чуртталга фондузунуң капитал септелгезиниң талазы-биле декабрь 24-ке чедир, коммунал ажыл-агый тудугларын кылырын — декабрь 28-те күүседирин хандырар.

Демир-орук транспортунга — пландан ажыр 10,6 миллион тонна чүък сөөртүр. Нийти ажыглалдың автомобиль транспортунуң чүък сайгарар чыл планын 630 миллион тонна-километрге, хем транспортунга —3,9 миллиард тонна-километрге ажыр күүседир. Хамааты ужар чүүлдүң бүдүрүлгелери чыл планнарын: пассажирлер сөөртүрүнүң —декабрь 27-ге чедир, улус ажыл-агыйынга ужар чүүл ажыглаарын —декабрь 20-ге чедир күүседир. Хоолай шугумнары-биле нефть продуктуларын 600 муң тоннаны дамчыдар. Нийти ажыглалдың калыг шывыглыг 463 километр автомобиль оруун планга немештир кылып, ажыглалга киирер болгаш 410 километр автомобиль оруунуң капитал септелгезин кылыр. Улаштыр дамчыдылга кылыр күчүлүг үш телевидение станциязын болгаш 60 муң номерлиг автоматтыг телефон станциязын ажыглалга киирер.

Байкал-Амур демир-орук шугумунда тудуг-монтаж ажылдарының күүсеттинерин болгаш Амур хемни кежилдир көвүргүну тудуп, ажыглалга киирерин хандырар. БАМ-ның тудугжуларын телевидение дамчыдылгазы-биле хандырар төлээде, Усть-Кут хоорайга улаштыр дамчыдылга кылыр күчүлүг телевидение станциязын болгаш Тындинский база Чегдомын суурларга «Орбита» системаның хүлээп алыр телевидение станцияларын ажылдадып киирер.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планын хуусаадан эрте күүседир болгаш чонга 290 миллион рубльдиң аъш-чем болгаш үлетпүр бараннарын пландан ажыр садар. Күрүне садыынга үүрмектеп садар бараан саарылгазын шилип алыр арга-биле садыглаарының хемчээлин 44 хуу, кооператив садыынга—54 хуу чедирер. Чонга ачы-дуза чедирериниң чыл планын хуусаадан эрте күүседир болгаш пландан ажыр 23 миллион рубльдиң ачы-дузазын чедирер.

Ажылчы чоннарның культурлуг хандырылгазының деңнелин бедидер болгаш театрларның база концерт организацияларының ажылын экижидерин чедип алыр, совет улустуң маадырлыг ажыл-ижин, революстуг чаңчылдарын калбаа-биле көргүзер, ажылчы чоннарның бот-тывыңгыр уран чүүлүн бүгү хемчег-биле сайзырадыр.

1975 чылда бүгү нийтиниң ортумак өөредилгезинче шилчилгени доозарын болгаш өөреникчилерни өөредириниң база кижизидериниң шынарын улам экижидерин хандырар.

Школаларга өөредилге номнарын парлап үндүрерин хуусаадан эрте, июнь 15-ке чедир доозар.

Уругларга 310 миллион экземплярдан эвээш эвес номнарны парлап үндүрер.

Улус ажыл-агыйынга бедик мергежилдиг специалистерни белеткээрин экижидер.

Дээди өөредилге черлериниң эртемденнериниң күжү-биле бүдүрүлге коллективтериниң кады ажылдажылгазын кылып тургаш, эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдарынче угланган чугула шинчилел ажылдарын боттандырар. РСФСР-ниң дээди өөредилге черлери чыл дургузунда 6 муң эртем ажылдарын күүседир болгаш оларны ажыглалга киргеннинден чылда 750 миллион хире рубль экономиктиг ажыкты алыр.

Чоннуң медицина хандырылгазының шынарын улам экижидерин, аарыгларны баш удур болдурбас болгаш дарыыр чорукту эвээжедир хемчеглерни ап чорударын хандырар.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришпишаан, 1975 чылдың планын хуусаадан эрте күүседири дээш бүгү күжүн салыр болгаш тоску беш чылды база СЭКП-ниң XXIV съездизиниң бистиң Төрээн чурттуң экономиктиг, камгаланыр күчүзүн быжыглаарының, совет кижилерниң амыдыралын улам экижидериниң талазы-биле айыткан программазын боттандыраарынга боттарының төлептиг салыышкынын киирер дээрзин СЭКП Төп Комитединге болгаш Совет чазакка бүзүредип турар.

Социалистиг хүлээлгелерни автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның, Москва, Ленинград хоорайларның, министерстволарның болгаш ведомстволарның бүдүрүлге, тудуг черлериниң, колхозтар, совхозтарның коллективтеринге, партия-ажыл-агый активиниң хуралдарынга чугаалашкаш, хүлээп алган.

ДООЗУКЧУ ЧЫЛДА—ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). районнарга — 7,5, ажыл-агыйларга — 9; Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарга —9, ажыл-агыйларга — 11; Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнарга болгаш Кызыл хоорай Соведиңге— 14, ажыл-агыйларга —16.

Колхозтар болгаш совхозтар талазы-биле — көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээр болгаш садар талазы-биле, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнүң болгаш мал ажылының продуктулуунуң талазы-биле, малдың баш санын өстүрериниң болгаш малдың чаш төлдерин камгалап алырының талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни күүсеткеннер (ынчаарга малдың чаш төлдерин камгалап алыры республиканың хүлээлгезинден 5 хуу бедик болгаш улуг малдарның баш санын камгалап алыры 98 хуудан эвээш эвес болур ужурлуг);

— продукцияның шынарын бедидерин 1974 чылдагы деңнелден бедик болуруун хандырганнар;

— боттарын үрезин-биле болгаш страхование фондузу-биле бүрүн хандыртынып алганнар;

— мал ажылын мал чеми тараалар-биле, сиген, силос, сенаж, витамин-сиген далгаазы-биле хандырарының социалистиг хүлээлгелерин күүседип, бүгү саваңны болгаш эргежок чугула санныг пресстээн бөдүүн чемнерни ажаап ап, малдарны мал чеми-биле хандырарын бир инекке онаштыр алырга, зона аайы-биле ажыл-агыйларга үстүнде айыттынган эң эвээш хемчээлден эвээш эвес болуруун хандырганнар;

— машина-трактор парыгын ажыглаарының деңнели 1974 чылга деңнээрге бедээнин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш бүдүрүлгениң орулгалыын бедидериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң күсели-биле бүдүрүлгениң экономиктиг көргүзүглерин дыка экижидерин чедип алганнар.

Фермалар, бригадалар болгаш звенолар талазы-биле — мурнакчы дуржулганы, эртем талазы-биле сүмелерин нептередип тургаш, база күш-ажыл чарыгдалы эң эвээш турда, шынарын экижидип тургаш, чер болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрер талазы-биле эң бедик көргүзүглерни чедип алганнар — тиилекчилер болур. **Чер ажылдакчылары** зоналар аайы-биле гектардан-на: Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнар болгаш Кызыл хоорай Соведи — 18 центнер тарааны, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнар — 16 болгаш Эрзин, Тес-Хем, Өвүр болгаш Мөңгүн-Тайга районнар — 12,5 центнер тарааны алыр ужурлуг. Кукурузаның ногаан массазы (ол-ла зоналар аайы-биле) гектардан-на 200, 180 болгаш 130 центнер, ногаалар — 160, 140 болгаш 120 центнер, картофель 120, 100 болгаш 90 центнер. **Суггарыкчыларның** аразындан тарааны гектардан-на зоналар аайы-биле 25, 20 болгаш 15 центнерни алган звеноларны, ол-ла аайы-биле гектардан-на 30, 25 болгаш 18 центнер тарааны алган тус-тус суггарыкчыларны чарыштың тиилекчилеринге санаар. Сезонда (айыттынган зоналар аайы-биле) 10.000, 7.000 болгаш 4.000 центнер тарааны бастырган **комбайнерлер** чарыштың тиилекчилери болур, а **трактористерден** — сезонда (бүгү зоналарга) ДТ-75 тракторга 1700; а бүгү модификацияның «Беларусь» тракторга 1300 эталон гектарны ажылдап кылганнар тиилекчилер болур. **Мал чемнерин** белеткээр талазы-биле боттарының социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен, ооң-биле кады чем белеткээр агрегаттарның сезонда эң бедик бүдүрүкчүлүүн болгаш мурнакчы технологияга үндезилээш, эң хөй мал чемин белеткеп алган **бригадаларны, звеноларны** чарыштың тиилекчилеринге санаар.

Чарыштың тиилекчилеринге — көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге — шаңналдар доктааткан. Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле чарышка бирги, ийиги болгаш үшкү кварталдарда бирги черни ээлээн **районга** шилчиир Кызыл тукту, 1-ги чергениң дипломун тыпсыр болгаш 500 рубль түңнүг акша шаңналын бээр.

Мал чеминиң белеткелиниң болгаш дүжүт ажаап алыышкынының үезинде чарыштың түңнелдерин декадалап үндүрер болгаш тиилекчилерге шилчиир Кызыл туктарны база акша шаңналын районга 250, а ажыл-агыйга — 100 рубль кылдыр бээр.

Чылдың түңнели-биле чарыштың тиилекчилерин шаңнаарын дараазында байдал-биле боттандырар. Бирги черни ээлээн **районга** шилчиир Кызыл тукту, бирги чергениң дипломун тыпсыр болгаш 2000 рубльдиң акша шаңналын бээр; ийиги черни ээлээнде—ийиги чергениң дипломун болгаш 1000 рубльдиң шаңналы. Бирги черни ээлээн **колхозка** болгаш **совхозка**—шилчиир Кызыл тук, бирги чергениң дипломун болгаш 500 рубль; ийиги черни ээлээнде—ийиги чергениң дипломун бээр, фондудаа дашкаар автобус садар; үшкү черни ээлээнде — үшкү чергениң дипломун, фондудан дашкаар чүък машиназы садар. Трактор-хову бригадаларынга, кукурузачылар звеноларынга, мал чемнери, картофель болгаш ногаалар белеткээр бригадаларга болгаш звеноларга, мыйыстыг бода малды болгаш хой малды ажаап турар бригадаларга мораль болгаш материал талазы-биле идиг бериишкининиң бедик нормаларын база көөрүн тодаратккан.

Комсомолчу-аныяктарның чарышка бирги черни ээлээн алды коллективинге ВЛКСМ обкомунуң Кызыл туктарын тыпсыр, тус-тузунда 200 рубль түңнүг акша шаңналын бээр.

Социалистиг чарыштың эң-не шылгараан тиилекчилерин чылдың түңнели-биле Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тыпсырынга, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаарынга киирер, оларның аттарын республиканың Хүндүлел самбыразынга, 9-ку беш чылдың мурнакчыларының альбомунга киирер, а оларның портрет-чуруктарын мурнакчыларның республика аллеязынга делгээр дээрзин негелделерде айыткан. Чарыштың эң дээре көргүзүглерин чедип алган тиилекчилерни «1975 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи» деп демдек-биле, дипломнар-биле шаңнаар база автомашиналарны, мотоциклдерни ээлчег чокка садып алыр талоннар-биле, Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң Делгелгезинге баар, туристиг поездилерге чоруур болгаш дыштанылга бажыңнарынга баар путёвкалар-биле шаңнаар.

Партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының сорулгазы социалистиг чарыштың негелделерин ажыл-ишчи бүрүзүнге чедирери, бедик социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге эң эки байдалды бүгү хемчеглер-биле тургузары болур. Ынчаар ажылдаарын беш чылдың доозукчу чылының, беш чылдың бүгү планын хуусаа бетинде күүседириниң эрге-ажыктары шыңгыызы-биле негеп турар.

Үени мурнавышаан

«Сельхозтехниканың» Кызылда республика каттыжыышкынының автопарыгы көлдуунда колхоз, совхозтарже янзы-бүрү чүъкту дажыглап турарындан аңгыда, Минусинскиден көдээ ажыл-агый техниказын, тудуг материалдарын болгаш артык кезектерни республикаже сөөртүп турар.

Чолаачыларның аразында ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген үлегер-чижектиг ишчи кижилер кайы хөй. Михаил Опаров, Иван Педченко, Виктор Чанчин 1976 чылдың планныг онаалдазын доозарының кырында келгеннер. Ынчаарга бо бүдүрүлге черинден шупту 15 чолаачылар 1976 чылдың үлүүнде ажылдап турарлар.

Кожаларже арга-дуржулга солчуп...

Февральдың 11-14 хүннеринде Хакас автономнуг областың төвү Абакан хоорайга Чөөн Сибирь девискээринде «Сельхозтехниканың» район каттыжыышкыннарының болгаш салбырларының эргелекчилериниң семинары болуп эрткен. Анаа «Механизастыг дериг-херекселдерниң техниктиг хандырылгазын база колхоз-совхозтарны электрижидерин экижидериниң хемчеглерин дарый ап чорударының» талазы-биле айтырыгны чугаалашкан. Семинарның киржикчилери Красноярск крайның Курагино районунуң «Сельхозтехника» салбырының мурнакчы арга-дуржулгазы-биле таныышкан. Машина-трактор парыгының техниктиг ажаалда-тежээлдезин, сүт-бараан фермазының комплекстиг механизациязын аңаа чыылганнар сонуургап көрген. Ол семинарга бистиң республиканың «Сельхозтехника» салбырларының эргелекчилери база киришкен.

И. ОЛДЫРЕВ.

Колхозтарда отчёттар болгаш соңгулдалар

МАЛ АЖЫЛЫНДА ЧЕТПЕСТЕР ХӨЙ

Эрзинниң «Чаа орук» болгаш «Коммунизмче орук» колхозтары аразында социалистиг чарыштыг. 1974 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи «Чаа орук» колхоз болган деп, СЭКП Эрзин райкомунуң бюрозу түңнелди үндүрген.

Чоокта чаа ол ийи колхозтуң отчёттуг хуралдары болуп эрткен. Оларның материалдарынга даянгаш, колхозтарның кайызының-даа экономиказының кол адыры болур мал ажылының байдалын деңнештирип көрээл.

Кол көргүзүг — мал бажының өзүлдезиниң планнарын «Коммунизмче орук» колхоз чүзүн аайы-биле ажыр күүсеткен болгаш мурнунда чылдыынга бодаарга, 6-7 хуу өзүлдени чедип алган. А чаа-орукчулар чүгле хой бажы өстүрер планын 100,4 хуу күүсеткен боордан башка, өске чүзүн малдарны өстүрер планын күүсетпээн. Ылангыя мыйыстыг бода мал бо беш чылдың эгезинде турганынга деңнээрге, 16 хуу кызырылган. Кайы-даа колхозтар төрүүр малдарның бажын эвээжедип турар. Ылангыя «Коммунизмче орук» колхоз инек, хой, бе өстүрер планнарын 61-90 хуу күүсеткен.

Төрүүр малдан эвээш төл ап турары ийи колхозка улуг когаралды чедирип турар. Нарынчылар чүс хойдан 91 хураганны алган. А бай-дагжыларның ол көргүзүү 90. Ол ышкаш «Чаа орук» колхоз чүс бееге онаштыр 100 кулунну ийи-үш чыл улаштыр ап келгени мактанчыг. Ынчалза-даа өске чүзүн малдарны, ылангыя бызаа ажаалдазын көрээл. «Коммунизмче орук» колхоз чүс инек бүрүзүнден 39 бызааны чедир албаан, а чарыштыг кожазы оон дора:, 55-ти чедирбээн! Азы өскээр чугаалаарга бо ажыл-агыйлар ол-ла дараалашкаа-биле чүс инектен 61 болгаш 45 бызаа алган. Байдал ындыг турда мал бажын өстүрери, оон продуктуларын: эътти, сүттү бүдүрүп, күрүнеге садар планнарын күүседири берге болбайн канчаар. «Коммунизмче орук» колхоз мал ажылының продуктуларын бүдүрер планнарын дүктен өскезин күүсетпээниниң чылдагааны ында-дыр. А күрүнеге эът садар планын ол колхоз 89,4 хуу күүсеткен. «Чаа орук» колхоз бо талазы-биле эки ажылдап, 472,2 тонна эътти саткаш, планын 102,7 хуу күүседип алган. Ол ышкаш сүт, дүк садар планнарын база ажыр күүсеткен. Ол колхозтуң күрүнеге саткан бода малының бирээзиниң ортумак деңзизи 284, хойнуу —42,2 килограмм болган, а «Коммунизмче орук» колхозка ол көргүзүглер 273 биле 39 килограмм болган. Моон алгаш көөрге, мал семиртилгезин ол колхоз багай чорутканы илден.

Кайы-даа колхозтарда мал ажылының продуктуларын көвүдедир дээш кызымак ажылдап турар мурнакчы коллективтер, тус-тус кижилер хөй. Олар өскелерге үлегер-чижек болуп турарлар. «Коммунизмче орук» колхозтуң № 3 хойжу бригадазы мал бажы өстүрер планын 110,3 хуу күүседип, чүс хойга онаштыр 100 хураганны, хой бүрүзүнден 2 килограмм дүктү алган. Эрткен чылын ол бригада Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан болгаш СЭКП райкомунуң, райкүскомнуң бригадалар аразында шилчип чоруур вымпелин чаалап алган. «Чаа орук» колхозта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Соян Алдын-оолдуң удуртуп турары комсомолчу-аныяктар бригадазы республикада сураглыг. Бригада чүс хойга онаштыр 100 хураганны, бир хойдан 2,1 килограмм дүктү кыргып алгаш, колхозта дөрт бригаданың мурнунга кирген. Ол-ла колхозтуң Кочетов аттыг сүт-бараан фермазының оран-сууру чыл бүрүде экижип, көргүзүглери бедип орар.

«Коммунизмче орук» колхозта 13, «Чаа орукта» 24 хойжулар 90-дан өрү хураганны чүс хойга онаштыр камгалап алган. «Чаа орук» колхозта Сагаачы Седип 137 хураганны ап, район рекордун тургускан. Д. Эрес-оол, Ш. Чаш-оол, В. Дандаа, С. Бады («Чаа орук») С. Идам, А. Ишкин («Коммунизмче орук») олар чүс хойга онаштыр чүстен өрү хураганнарны камгалап ап, дүк талазы-биле база багай эвес көргүзүглүг болганнар.

Мал ажылын хөгжүдеринге ийи колхозка шаптыктап турар өске чүүлдерни ап көрээл. Малдың өлүп хораар чоруу ам-даа хөй: «Коммунизмче орук» колхозта 1080, «Чаа орукта»—1265 баш. Колхозтарда зооветспециалистерниң, тус-тус малчыннарның харысалгазы кошкак деп, хуралдарга шүгүмчүлээни чөптүг. Оон ангыда, эрткен чылын мал чемин кайы-даа колхоз эвээш белеткээн. Малды чидирер, оорлап, самчыгдаар, орнап, солуур чоруктар-биле демиселди күштелдирерин колхозчулар баштаар черлерден, ооң даргаларындан («Коммунизмче оруктуң»— М. Дүгер, «Чаа оруктуң»—В. Хеймер-оол) негээн. Чүгле «Чаа орук» колхоз эрткен чылын ындыг чылдагааннардан 836 баш малдан когараан. Чамдык кижилерниң колхозка төлевээн өрези 108 муң рубль чедип турар. Д. Насык, А. Сенги, Ч. Дамдын («Коммунизмче орук»), В. Сагды, И. Номулдай, Ш. Сидоо, Ч. Чүлдүм, М. Ланчы, Б. Шыдыраа, Б. Күнчүн («Чаа орук») дээн ышкаш харысалга чок малчыннарның адрезинге шүгүмчүлел кончуг хөй болган, моон соңгаар мал ажылынга харысалгалыг, ак сеткилдиг кижилерни хаара тударының чугулазын отчёттуг хуралдарга демдеглээн.

Кайы-даа колхозта кыштаглаашкын берге байдалда эртип турар. Мал чеми чамдык черлерде төнүп, одарлар чедишпейн турар. Хар далбыйлаашкынынче ийи колхоз кирзе-даа, кылдынган ажыл эвээш. Тес-Хем шыназынга немелде чем белеткээри кошкак темпилиг чоруп турар, ону сөөртүрүн ам-даа багай организастаан. Ылангыя «Коммунизмче орук» колхозтуң ында белеткээн сигенниң отчёт-учёту сандаргай, чолаачылар сигенни машинага эвээшти эккеп турарын санал берген эштер шүгүмчүлээн. Кыштаглаашкын үезинде техниканың ийи ээлчеглиг ажылдаарын, бүгү күштү мал кыштагладыышкынынче сооцпеп чыырын шиитпирлээн.

Мал ажылын хөгжүдеринге чугула чүүл — чер ажылын эки чорудары дээрзи билдингир. Бо ийи колхозтарда байдал багай. Ынчангаш черни ажылдап кылырының агротехниказын экижидер, чемишчидилгелерни төгер, суггаттыг черлерни ажыглаар талазы-биле хемчеглерни хүлээп алган доктаалдарда айыткан.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

Мөңгүн-Тайганың «Мөгей-Бүрен» колхозунуң хоочун малчыннарының бирээзи коммунист Серээ Сереевич Серен-Чимиттиң кадарган хою хүр кыш ажып турар. Амгы үеде хой оолдап эгелээн. Тоску беш чылдың бо доозукчу чылында С. Серен-Чимит 100 хойга онаштыр 97 хураганы алырын хүлээнгеш, бодунуң бүгү арга-дуржулгазын чаш мал төлүн мендиап, доруктурарынче угландыр ажылдап турар.

ЧУРУКТА: С. Серен-Чимит.

М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ фотозу.

ФЕРМАДА АЖЫЛ КОШКАК

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Үрбүн салбырынга «Мыйыстыг бода малдың кыштаглаашкынында байдалды болгаш мал чемнерин чарыгдап турарының дугайында» айтырыгны районнуң улусчу контроль комитединиң үнүүшкүннүг хуралынга чугаалажып көрген.

Салбырда мыйыстыг бода малдан аңгыда чылгы болгаш теве малды өстүрүп, ажаап турар. Бода малдың кыштаглаашкыны дүвүренчиг байдалда турары хыналдадан илерээн. Үрбүн фермазында кужу арган, тургузу азыралда турар бода малдан аңгыда, семиртилгеде 93 баш малды база азырап турар.

Нийтиниң малынга четчир санныг сигенни, тараа саваңын белеткээриниң планы күүсеттинмээн, малга бээр концентраттыг чемнер чедишпес. Фермада белеткеттинген мал чемнерин шын, хумагалыг чарыгдаарынче салбырның удуртукчулары чогуур кичээнгей салбаан. Сарааттап алган сигенни мал чип, таптай базып турган. Мал чемин ылбырадыр хайындырып бээр ажылды организаставаан, кооштар чедишпезинден сигенни чадагай черге каап берип турар, ооң уламындан төтчеглеттинер чорук ам-даа бар. Кыштың соок үезинде малды кажаалавайн турган.

Салбырның удуртукчулары, ферманың ажылчыннары ферма девискээриниң, мал кажааларының арыг-шевер байдалынче, тускай эртемниглер малдың ажаалга, чемгерилгезинче, малдың одаан доктаамал аштап арыглаарынче чогуур кичээнгей салбайн турар. Ферманың малы суггат-биле эки хандыртынмаан. Моон түңнелинде ферманың январьда саап алыр болгаш күрүнеге садар сүдүнүң планы күүсеттинмээн, күш-деңгели сула инектер кошкак бызаалар төрүүр, олар ийи-бир хонгаш өлүп каар таварылгалар бар. Фермада 47 инек төрээн, оон 30 бызааны камгалап алган. Ферманың симментал уксаалыг инектеринде хорамча көвүдээн.

Совхозтуң Үрбүн фермазының коллективи мооң мурнунда чылдарда сүттү бүдүрүп, ону күрүнеге садар талазы-биле районнуң мурнакчы фермаларының одуруунга санадып турган. Тоску беш чылдың төлевилеглиг чылында ол коллектив сүт саалдазының, ону күрүнеге дужаарының планын күүсетпээн. Оон кол чылдагааны зоотехниктиг чурумну, ооң негелделерин болгаш учёт-отчётту багай тургустунганы-биле тайылбырлаттынар. Сүт саалдазының көвүдеп турар үезинде саар инектерге концентрат чемнерни үзүктелиишкинниг берип келген, фермага контроль саалдаларны четпес чорутукан. Ол бүгү байдалдардан салбырның удуртукчулары, тускай эртемниглери чогуур түңнелди кылбаан.

Мал чемин чарыгдаарынга хыналда чогу, ажыл-агыйжы эвези, малдың хораар чоруун болдуруп, күрүнеге дужаар сүдүнүң планын үскени дээш салбыр эргелекчизи У. Шаравии, ферма эргелекчизи О. Доңгак оларны районнуң улусчу контроль комитединиң үнүүшкүннүг хуралы доңгуткан.

Д. АРАКЧАА.

ЧУРУКТА: Нина Дурбина Чербиниң ыяш белеткээр пунктузунда фактуровщик болуп ажылдап турар. Пунктунуң төвүнден 25 километр ырак тайга эдээнде хыналда постузу бар. Чаңгыс-даа тудуг ыяжы чүдүрген автомашина оладыл хыналда чокка эртпес. Бодунуң хамаарышкан ажылынга аныяк кыс ак сеткилдиг чоруун көргүзүп келген.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Улусчу контроль

ДҮВҮРЕНЧИГ БАЙДАЛ ЧҮГЕ ТУРГУСТУНГАНЫЛ?

Ниитиниң малын хүр чаагай кыштадыры — ажыл-агыйның кышка белеткелди канчаар чорутканындан ол шалыпчы фронтуда ажылдап турарларның күш-ажылчы идепкейинден, мергежилинден, оларның харысалгазындан улуу-биле хамааржыр. Маңаа холбаштыр Эрзинниң «Чаа өрук» колхозу тодаргай ажылдарны чорудуп турар. Кыштаглаашкынга эки белеткелди чоруткан № 1, 2 хойжу бригадаларда амгы үеде байдал эки. Хойжу бүрүзү дузалакчы кадарчылыг, чаш мал ажаап алырынга дузалажыр сакманщиктер аалдарда чеде берген. Одаар чүүл, суг, чем курлавырлары-биле малчыннар хандыртынып турар.

Ынчалзажок ажыл-агыйның өске чамдык черлеринде күш-ажылчы коллективтеринде кыштаглаашкынының байдалы дүвүренчиг. Ол дугайы улусчу контрольдуң чоокта чаа чорутккан хыналдазындан илерээн. Ук айтырыгны Эрзин районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкан. Чамдык коллективтерде кыштаглаашкынны организастыг эрттирип турда, а өскелери бо чугула ажылче чүге чогуур кичээнгей салбайн турарыл?

Бригадалар төптеринде, кыштагларда 11 кудуктарның чүгле 4-үн мал суггарарынга ажыглап турар, 27800 баш шээр малдың 10500-ү, 1036 инектиң чүгле 308-и суг-биле мөлдүк-калдык хандыртынып турар. Концентраттыг болгаш минералдыг чемнерни хире чергези-биле малчыннарга чедирип турза-даа, чамдык коданнар малга немелде чемни шуут бербейн турар ийикпе, азы чемнерни төтчеглээр, кайы хамаан чокка чарыгдаар, хар, өдек кырынга төп бээр чоруктар хөй. Малдың ажаалда-тежээлдезиниң баксыраанындан, оларның дугу дүжүп, даваны тазарып, баксыраары эвээш эвес.

Ажыл-агыйжы эвес ындыг чоруктуң уржуундан чүгле январь айда 66 баш хой, 10 инек, 2 чылгы мал өлген. Инек,хойнуң чаңгыс коданга кыштадып турар фактылар база бар. Чижээ, малчын Хүлер-оол Чоодурнуң коданында 78 баш молдурга, 150 хураган, Алдын-Сугда ийи кодан хураган, молдурга чаңгыс коданда кыштап турар. Ынчангаш молдургалар хойнуң одар-белчиирин базар, немелде чемни былаап чиш түрары черле таарышпас.

Божалыгда III. Дажыданың малдап турары 120 баш хире төрүүр инектер амдыгаа чедир кажаа чок, ажык черде хар кырында кыштап турары, колхозтуң удуртукчуларын, специалистерин чүге дүвүретпээнил? Колхоз эрткен чылын чүс инекке онаштыр 45 бызааны алган. Ол хирезинде Белдирде азыралда тургускан 15 бугаларның ажаалдазы багай. Оларның зоотехниктиг болгаш ветеринарлыг хайгааралын кичээнгейге албаанындан ук бугалар кодурлаан. Колхозтуң мал эмчилериниң чедир ажылдавайн турарындан малдың аарыыр чоруу көвүдеп турар.

Амгы үеде төп СБФ-де 7 бызаа, 24 инек, № 2 хойжу бригадада 510 баш хойлар божаалыктыг болгаш кодурлап аараан. Ооң бир чылдагааны малдың янзы-бүрү халдамырлыг аарыгларынга удур тарылга, профилактика ажылын чогуур үеде чорутпаанында, бо чугула ажылды эреңгейлеп турарында. Ооң-биле чергелештир малдаан малды чидирер, харысалга чок фактылар чамдык малчыннарда бар. Ам 37 баш бода мал читкенин чүнүң-биле тайылбырлап болурул?

Кыш кандыг-даа ажыл-херекке ылаңгыя мал ажылынга шыңгыы шылгалда. Ажыл-агыйның чамдык коданнарында дүвүренчиг байдалдың тургустунуп келгениниң чылдагааны ында кышка белеткелдиң кол-кол айтырыгларын безин чедир шиитпирлеп шыдаваанында.

Бир эвес бо дүвүренчиг байдалды дүрген чайладыр дээш шыңгыы хемчеглерни албас болза малдың хүр кыш ажары улам бергедээр. Ынчангаш районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга ук колхозта кыштаглаашкынының байдалын чугаалашканы таварылга эвес. Комитеттиң хуралынга бо четпестерни шыңгыы шүгүмчүлеп, ону дүрген чайладыры-биле хемчеглерни алырын, ооң күүселдезин хыналдага алырын колхоз баштаар чериниң даргазы В. Хеймер-оолга, зоотехник Б. Кунаага, кол мал эмчизи О. Лойгуга дааскан. Колхозтуң удуртукчулары, специалистери, малчыннары моон боттуг түңнелди үндүрери эргежок чугула.

А. АРАКЧАА.

ОРУКЧУЛАРНЫҢ СОРУЛГАЗЫ

Автомобиль оруктары хүннүң дивейн, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ажык-дузаны чедирип турар улуг ужур-утказыг бир чугула участок. Амгы үеде бистиң республикада суг болгаш агаар оруктары ындыг-ла эки сайзыраваан ужурунда автомобиль оруктары шимчээшкинниң кол чепсээ болур. Ынчангаш аңаа негелде доктаамал улгадып турары чугаажок.

Төскү беш чылдың эрткен тодарадыкчы дөрткү чылында Тываның автоорукчулары СЭКП ТК-ның партияга, совет улуска Кыйгырыынга харыы кылдыр, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, чамдык көскү чедиишкиннерни чедип алган. Тодаргайлаарга, автомобиль оруктарын, көвүрүглерни тударының болгаш септээриниң чыл планы ниитизи-биле күүседтинген. Ооң иштинде чаа оруктар болгаш көвүрүглерни кылыры 102, капитал септелгени чорудары 106, ортумак септелге—109,2 хуу күүседтинген. Республиканың Автомобиль оруктар тудуушкунунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргелелиниң чер-черде ажыл-агыйларындан 13-ү чылдың планныг онаалда-даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен.

Мурнакчы тудуг организацияларындан Балгазында дугаары 2 орук-тудуг эргелели чыл планын 109 хуу күүсеткен. Орук-ажыглал участоктарындан Абазада 207 дугаар участок капитал септелгени 125 хуу, ортумак септелгени 108 хуу, Ак-Довуракта 208-ки участок 118 болгаш 128 хуу күүсеткен. Бүдүрүлге орук участоктарындан Хандагайтыда болгаш Туранда орук участоктары эң дээре күш-ажылчы көргүзүглерни чедип алган.

Тыва автоорук бүдүрүлге эргелели төскү беш чылдың эрткен тодарадыкчы чылында РСФСР-ниң орукчуларының аразынга социалистиг чарышка ийи удаа үшкү черни чаалап ап келген. Ынчаарга № 1 орук-тудуг эргелели республика бүдүрүгелериниң аразында шилчиир Кызыл тукту ийи удаа чаалап алган.

Республика ужур-дузалыг автооруктарны кылыр, септээриниден аңгыда, кодээ оруктарже база хүн бүрүнүң улуг кичээнгейи салдынып турар. Кызыл — Балгазын аразында асфальтылыг автомобиль оруунуң септелгезин найысылалдан Кур чериниң «Тиилелге» совхозка чедирген. Ол орукта ажыл пландан дыка ажыр кылдынган. Бо орук-биле тараалаң Таңды болгаш Каа-Хем районнарының колхоз, совхозтарынче чоруур транспортка таарымчалыг байдал тургустунган.

Ооң-биле чергелештир эрткен чылын Каа-Хемниң ажылчы чоннарынга өөрүнчүг белек — Терзиг-Хемде улуг көвүрүгнү орукчулар септээн. Ук кежиглер чазын үерлээш, а кыжын чайындылааш автомашина, терге, шанак-биле кештинмес апаар, аргыжылга үргүлчү үзүктелир чоруу ооң-биле чайлаттынган. Чаа Шагаан-Арыг биле Чадаана аразының чазаглыг автомобиль оруу тудушкан. Чөөн-Хемчик районнуң девискээринде чаа көвүрүглер, Туран — Тоора-Хем аразының оруу хуусаа бетинде ажыглалга кирген.

Эргелелдиң коллективи чыл планын 117 хуу, ооң иштинде тудугнуун—115 хуу күүсеткен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин 12 коллективтер дыка ажырган. Ооң иштинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү Хандагайтыда 1473 дугаар орук бүдүрүлге участогунда 149, Сарыг-Септе дугаары 1104 орук участогунда 139 хуу өскен.

Кылдынган ажылдың дуржулгазынга үндезилээш, бар арга-курлавырларны өөренип көргеш, автоорукчулар чоокта чаа доозукчу чылда кылыр ажылдарын чугаалажып, чаа социалистиг хүлээлгени алган.

1975 чылда кылыры-биле планнаан 62 км чаа автомобиль оруун 69,5 км чедирер. Боттарының күжү-биле 5 миллион 38 муң рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр. Шаннал төлевирлиг механизастаан комплекстиг бригадаларны тургузуп, тудугда ажылчыннарның 40 хуузун орта хаара тудар. Эргелел иштинден ийи бригаданы бот-орулга-чарылгаже шилчидер. 250 ажылчыннарны холушкак мергежилдерге өөредир.

Автомобиль оруктарының (кадыг шывыглыг) 64 километриниң капитал септелгезин, 180 километриниң ортумак септелгезин чорудар. Септеттинген күрүне ужур-дузалыг оруктарның 75, республиканың 70, иштики оруктарның 60 хуузун эки болгаш кончуг эки демдектерге дужаар. Транспорт шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырып, автооруктарның инженерлиг дериглерин болгаш эрттирикчи аргалыын бедидер сорулга-биле 3 автопавильоннарны, 6 автобус доктаар шөлдерни кылыр. Оруктарның 20 белдирлерин экижидер, 45 километр орукту алгыжып, 35 километрниң кыдыын быжыглаар болгаш оон-даа өске.

Камналга чурумун сагып турган, 6 тонна металлды, 25 тонна цементини, 110 тонна битумну, 60 тонна дизель одалгазын болгаш 70 кубометр ыяш материалдарын камнап алыр. Доостур тудуглардан 130 муң рубльдиң орулгазын алыр.

Кодээ ажыл-агыйга дузаламчы көргүзүглерин күштелдирип, кодээ черлерге чаа 32 километр автооруктарны тудар, колхозтар, совхозтарның тараа шаннарын төлевилээринге, тударынга болгаш олче оруктарны септээринге ниитизи-биле 60 муң рубльдиң шеф дузаламчызын көргүзер. Күскү дужут ажаап алыышкын үезинде ажыл-агыйларга хамаарышкан 1020 километр узун дурттуг оруктарны дескилээр. Орук ажылчыннарының амыдырал байдалын улам экижидер сорулга-биле 3 дыштаныр өрээлдерни, 3 буфетти бүдүрүлге отрядтарынга немей тургузар, 7 баазаларның девискээрлерин чаагайжыдар. 1975 чылда ниитизи-биле 2617 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыннарын тудуп, ажыглалга киирер.

О. ТОВУУ.

БИР АЙТЫРЫГГА ХАМААРЫШКАН ИЙИ ЧАГАА

Кодээ черлерде туткулап каан бүдүрүлге объектилерин, чурттаглга бажыңнарын болгаш өске-даа тудугларны орта ажыглавас, оларның капитал болгаш үүрмек септелгезин чогуур үезинде кылбас чоруктарны чамдык районнарның төптериниден-даа, фермалар, малчыннар турлагаарындан-даа көрүп болур. Хөй акша-хөреңгини, тудуг материалдарын үндүрүп тургаш кылып каан бажыңнарны, мал кажааларын болгаш өске-даа чүүлдерни ээ-харысалга чок ажыглап турарынга хамаарыштыр бистиң бижикчилеривис шүгүмчүлелдиг чагааларны бижип турар.

Чаңгыс айтырыгга хамаарыштыр бижээн ийи чагаа чоокта чаа редакцияга келген. Оларның кодуруп турар айтырыы кончуг шын. Ынчангаш шүгүмчүлелде кирген ажыл-агыйларның, харын-даа районнарның удуртукчулары хемчег алзын дээш, бижикчилерниң чагааларын моон адаанда парладывыс.

ЭЭНЗИРЭЭН ТУДУГЛАР

Улуг-Хем районда бистиң «Ак-Туруг» совхозувустуң Кызыл-Даг салбырының сууру чыл келген тудум улам сайзырап, чаартынып орарынга ооң чону өөрүп турар. Шагаан-Арыгда көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның тудугжулары эрткен чылын безин он чыл школазын, үлетпүр болгаш аъш-чем барааннары садар улуг магазинни болгаш оон-даа өске чүүлдерни тудуп берди. Саян ындыындан келген күштүг электри энергиязын чурттакчылар ажыглап турар. Чаңгыс хепке куткан дөмейлешкек бажыңнарны туткан чаа кудумчу суурда немежип келген. Ону Гагарин кудумчузу деп адаан.

Ындыг болзажок ол чаа, чараш чуртталга бажыңнарын ажыглап турары кончуг четпес. Дөрт өреге чурттаар бажыңны үш чыл бурунгаар ажыглалга киириптерге, аңаа механизаторлар Кечилек, Байыр-оол суглар чурттай берди. Чылыг үе эртип, кыш ортузу чоокшулап орда демги чурттакчылар суг-биле чылыдар батареяларын доңуруп алгаш, «соок-тур» дишкеш, эрги бажыңнарынче көже бергеннер. Оон эгелээш-ле бо бажыңнар чайын мал девээлээр чер боол туруп берген. Бажыңнар энгегер турарга каракка чаржынчыг-ла болгай. Чыл бурунгаар ажыл-агый эргелекчизи турган эш Дамба аңаа печкаларны салдырды. Соңга шили чок болганындан олар кыштадыр курут туруп келген. Суурнуң хевирин үреп турар дээш бир бажыңны малчыннарже көжүрген. Өскези ам-даа ээ чок турбушаан.

Уруглар садын 7 чыл бурунгаар тудуп эгеледи. Ооң одалгазы кылдынмастааш туруп берген. Ону ам айда 72 рубль шалынныг Ю. Калындүү таңнылдавышаан.

Ч. ТОВАРИШТАЙ.

КАРАККА ЧАРЖЫНЧЫГ

Кур черге «Тиилелге» совхоз тургустунуп турар үеде кайызы-даа ийи каът 7 бажыңны маңаа тутту. Оларны баштайгы үеде чон дыка сонуурган, мурнун булаажып көжүп кирдилер. Чыл четпээнде-ле оларны соок, эпчок болгаш буступ турар дээш чурттакчылары өске бажыңнарже көжүп эгелээн. Ам оларның кайызында-даа кижи чурттавайн турар. Кыш чыл дургузунда ээн туруп келген бажыңнарның эжиктерин, соңгаларын оор алгаш барган. Олар кыжын, чайын-даа уруглар чаштынып ойнаар чер апарган. Бо бажыңнарны тударынга күрүнениң эвээш эвес акша-хөреңгизи үнген деп чүве билдингир.

Бир эвес дирекция чери ол тудугларны чогуур үезинде эде дериглп, септеттирген болза, ындыг чүүл турбас турган.

Хөй-ниитиге кылган тудугларже кичээңгей салбас чорук бисте бар. Совхозтуң ордалга черин ап көрээли. Час дүжүп, чылып кээрге-ле, ол ээн кагдынар, харын-даа ийи-чаңгыс кижилериң чаштынып арагалаар чери апаар, бичии оолдар соңга-эжиктерин үреп кааптар. Күскээр соол кээрге, ону база катап-ла септедир. Ол дээрге чылдың-на ындыг болур. Аңаа үнүп турар чарыгдалдарны күрүне күсели-биле дуглап, буруулуугларга харысалга көргүспейн турары черле элдеп. Часкы, күскү хову ажылдарының үезинде шефке келген кижилер чурттаарынга тускайлаан общежитие бажыңы база-ла ындыг хевирлиг.

Бо орап-саваны кичээнгейге албайн турар кижилерге харысалга хүлээдир үе келбээн бе?

Д. ОНДАР.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Социализм чурттарында

БАЙЫРЛАЛДЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

ВАРШАВА. Бүгү Польша бо чылын апрельде совет культура хүннерин эрттирерингe белеткенип турар. Ында совет культура хүннери чаңчылчаан болгаш чоңга аажок сураглыг апарган. Бо чылын ол байырлалды ССРЭ биле ПУР-нуң аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында төөгүлүг керээни чарганының 30 чыл оюнга тураскаадыр. Ук байырлал ынчангаш онза ужур-дузалыг болур.

Байырлалды Варшавадан аңгыда, чурттуң бүгү воеводство болгаш повята хоорайларынга база эрттирер. Ажылдың ол хире калбарганы ийи чурттуң улустарының бузулбас найыралдыын херечилээр ук байырлалдың чоңга хөлчок сураглыын көргүзүп турар. Совет-польша найырал ниитилелиниң эң хөй кижилиг салбыры Катовице воеводствозунда, аңаа кол улуг байырлал шахтёрлар хоорайы Рыбникке эртер. Ам ында совет культура хүннеринге белеткенири-биле капсырлаштыр элээн хөй конкурстар эртип, оларга воеводствонуң бүгү культура-чырыдыышкын черлери биле школалары киржип турар. Оларның санынга киириштир Советтер чуртунуң танцыларын эң эки күүседириниң воеводствода дөрткү конкурузун, орус болгаш совет ырлар күүседикчилерниң маргылдаазын эрттирип турар. «Советтер чуртун көргүзүп турарым» деп лозуңнуг фотоконкурс база хөлчок сонуурганчыг. Ук конкурска республиканың ол девискээриниң ССРЭ-ге чораан чурттакчылары киржип турар. Чурукчуларның «Найырал өңнери» деп конкурстары база ынчалдыр эртип турар.

Кубада орук тудуушкуну

ГАВАНА. Кубаның партия, чазаа чуртка чазаглыг оруктарның хөй адырлыг четкизин тудуп тургузарынче улуг кичээнгей салып турар. Кубага революция тиилээниниң соонда 16 чыл дургузунда асфальтылаан болгаш изеглиг 14 муң ажыг километр дурттуг оруктарны шөйген. Оларны дамчыштыр чурттуң чүък сөөртүлгелериниң кол хемчээлин болгаш пассажирлер аргыжылгазын боттандырып турар. 1958 чылда ортулуктуң бүгү оруктарының дурту 9 муң километр турган.

Оруктарны шыңгыы барымдаалаар планныг, чурттуң экономиказының эрге-ажыктарынга дүүштүр тудуп турар. Сөөлгү чылдар дургузунда туткан оруктар чурттуң үлетпүрлүг девискээрлерин, кодээ ажыл-агыйының эң улуг зоналарын, чаа-чаа хоорайларны болгаш суурларны тудуштурган.

Биеэле Орьенте, Лас-Вильяс, Пинар-де-Рио можуларга өске черлер-биле аргыжылгазы шуут чок турган, даглыг, ээзимниг черлерни чаа-чаа аргыжылга оруктары ырак черлер-биле тудуштурган.

Оруктар четкизин чедиишкинниг сайзырадырынга куба тудугжуларның совет тускай эртемниглер-биле үре-түңнелдиг дем каттыштырып ажылдап турары улуг ужур-дузалыг. Оруктар тудуп тургузарынга ылаңгыя совет инженерлерниң чогаадып берген белен металл конструкцияларын калбаа-биле ажыглап турар.

Оруктар четкизин улам сайзырадырының планнарын ёзугаар автомобиль оруктарының дуртун 55 муң километр чедирер.

(СЭТА).

Шиитпирлиг чыл

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның ажылчы чоннар партиязының ТК-зы биле чазаа дайынга үрелген экономиканы катап тургузарын 1975 чылда доозар, дайын мурнундагы үениң амыдырал байдалының деңнелин чедип алыр сорулганы республиканың ажылчын аңгызының, тараачын чонунуң, интеллигенциязының мурнунга салган. Чурттуң экономиказын катап тургузарын чогум-на бо чылын доозар, келир беш чылда (1976—1980 чылдарда) ажылдаарының үндезиннерин ыяк тургузуп алган турар ужурлуг.

Виньфу можуда Ламтхаонуң суперфосфат заводунуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары январьда пландан ажыр 1000 тонна минерал чемишчидилгелерни бүдүрген.

ВДР-ниң пөс аргыкчыларының найысылалы Намдиньниң пөс аргыкчылары бо чылдың декабрь 20-де чыл планын күүседир деп сөзүн берген. Январь планын олар 116 хуу күүсеткен.

Тханьхоаның тудугжулары бо чылын улус ажыл-агыйының объектизин катап тургузар болгаш тудар. Ол объектилерниң шуптузун хуусаазындан 15 хонук эрте ажыглалга хүлээдир дээн.

Демократтыг Вьетнамның тараачыннарының бо чылын улам бедик түңнелдерни чедип алырынче чүткүлдүү чазын рис тарырын хуусаа бетинде доосканы херечилеп көргүскен.

ГАМБИЯДА БАЙЫРЛАЛ

Дүүн Гамбияның найысылалы Банжул хоорай байырлал шинчя киир каастанып, шиметтинген. Эртенден эгелээш-ле, ооң кудумчуларынга өөрүшкүлүг, хөглүг ажылчы чоң долуп, чаңчыл ёзугаар тропиктиг чериниң айыраң-чараш чечектери, пальма бүрүлери-биле кады хейзиг хемелерни, корабльчыгаштарны олар тудуп алган чораан. Ол таварылга эвес. Гамбия улус — төрүмелинден тура-ла суг-далайга, Гамбия хемге хемелеп, балык тудуп амыдыраар улус.

Гамбия хемни дургаар шөйүлген 11 муң дөрбелчин километр ашпас бичии чер дээш португалилер, французтар, голландылар болгаш англилер боттарының аразынга 500 ажыг чылда месилдежип келген. Чүгле 1904 чылда англи болгаш француз колонизаторлар Гамбияның девискээрин тодараткан дугуржулгага ат салыр ужурга таварышканнар.

Гамбияның улузу болгаш чазаа хамаарышпас чорукту чедип алганының баштайгы үезинде британ кады ажылдажылганың составынга туруп, улуг бергелерге таваржып турган. Англи колонизаторларның арттырып кааны экономика талазы-биле хожудаңгай, караңгы-бүдүүлүк, үжүк-бижик чок чоруу чурттуң хөгжүлдезинге дыка шаптыктап келген. Амгы үеде 500.000 чедип турар улус чүгле балык тудар болгаш арахис дээр тоорук өстүрер аргалыг боол келген. Чүгле арахис ол хамаарышпас күрүнениң кара чаңгыс «акша-хөреңги» тып алыр аргазы боол турган.

1970 чылдың апрельде Гамбияны Республика кылдыр чарлааны ооң хамаарышпас чоруун быжыглаарынга чугула базым болган. Гамбия ооң соонда делегейге калбак кады ажылдажылганың оруунга кыргеш, социалистиг чурттар-биле, Совет Эвилели-биле сырый харылзааны тургузуп, бурунгаар хөгжүлдеже шуудап кирип турар апарган.

(СЭТА).

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

Бо хүннерде делегейниң бүгү-ле солуннары СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң болгаш Великобританияның Премьер-министри Г. Вильсоннуң кады кылган совет-англи медеглелге болгаш бедик деңнелге ужуражыышкынның өске-даа документилеринге ат салганынче кол кичээңгейни салып, ол дугайын тайылбырлап бижип турар.

● **ЛОНДОН.** Англи солуннар Москвага болган чугаалажыышкыннарның түңнелдерин дыка чедиишкинниг деп бижип турар. «Чугаалажыышкыннарның чедиишкини англичаннарның кордап турганындан-даа артык, эки болган»— деп, «Таймс» солун демдеглээн. Совет Эвилели-биле садыг-экономиктиг харылзааларны калбартыр чорук Англияда ажыл чокталыышкын-биле демиселге дузалаар—деп, «Морнинг стар» солун бижээн.

● **СОФИЯ.** СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев бодунуң чугаазынга делегей амыдыралының эң чугула айтырыгларын тайылбырлаан— деп, «Отечествен фронт» солун демдеглээн. Ол солун Л. И. Брежневтиң чугаазын делегейниң хөй-ниитизиниң дыка сонуургаанын онзалап демдеглеп турар.

● **БУДАПЕШТ.** Совет-британ бедик деңнелге ужуражыышкын — бо чылдың эгезинде эң онзагай политиктиг болуушкун — деп, «Хетфеи мадьяр хирлап» солун айыткан.

● **БОНН.** «Штутгартер цайтунг» солуннуң бижээни: «Чамдык айтырыглар талазы-биле ийи чурттуң туруштары принципиалдыы-биле аңгы-аңгы-даа болза, Премьер-министр Г. Вильсоннуң Совет Эвилелинге аян-чоруу совет-англи харылзааларының чаа үе-чадазының эгезин салган».

● **ХЕЛЬСИНКИ.** Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хурал совет удуртукчуларның англи Премьер-министр-биле чугаалажыышкыннарының эң чугула темаларының бирээзи болганын «Хельсингин саномат» солун демдеглээн.

● **КАИР.** Великобританияның Премьер-министринге алдар кылган эртенги шайлаалгага СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазынче египет солуннар улуг кичээңгей салып турар. «Л. И. Брежнев дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказынга шынныг чорукту база катап балыткаан»—деп, «Иджипшн газетт» солун бижээн.

(СЭТА).

ЖЕНЕВАДА УЖУРАЖЫЫШКЫН

ЖЕНЕВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко биле АКШ-тың күрүне секретары, президентиниң национал айыыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы Г. Киссинджерниң аразында чугаалажыышкыннар Женевага эгелээн.

Ийи таланың делегейниң-даа хөй-хөй айтырыгларын чугаалашкан. Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың ажылдап турарын, Кипр айтырыын болгаш стратегтиг чепсегленишкинни кызыгаарлаар дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразынга үр хуусаалыг дугуржулганы катап чарарын белеткээринге холбашкан айтырыгларны ук айтырыгларның санынга киирген.

Чугаалажыышкыннарга киришкеннер: совет таладан — ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы А. Г. Ковалёв, ССРЭ-ниң ДХМ коллегиязының кежигүнү Г. М. Корниенко болгаш ук министрниң улуг дузалакчызы В. Г. Макаров; америк таладан—АКШ-тың ССРЭ-де элчини У. Стессел, күрүне секретарының оралакчылары Дж. Сиско болгаш А. Хартман, күрүне департаментизиниң харысалгалыг ажылдакчылары Х. Сонненфелдт болгаш У. Хайлэнд.

Чугаалажыышкыннар уламчылаар.

АКШ-тың президентизиниң интервьюзу

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Дж. Форд АКШ-тың даштыкы политиказын конгрессиң холгаарлап турарынга бодунуң хомудаанын илергейлээн. Ол холгаарлаашкын ылаңгыя чоокта чаа бадылаан садыг дугайында хоойлуга Совет Эвилелин ылгай көөр чазалгалар киргенинден илерээн. ССРЭ биле АКШ-тың аразынга 1972 чылда чарган садыг дугуржулгазының күштүг болбайн барганынга американнар чөгенген бе деп айтырарга, Дж. Форд мынча дээн: «экспорт-импорт банкызының хүлээлгелер күүседир хуусаазын узадыр дугайында хоойлу төлевилелинге болгаш садыг дугайында хоойлу төлевилелинге хамаарыштыр конгресске сарыыл чок шиитпирлер үндүргениниң уламындан Совет Эвилели биле бистиң чуртувустуң аразынга экономика дугуржулгазын күш чок болдурар ужур таварышкан деп чүвени медереп билип турар, база келир үеге хамаарыштыр улам тодаргай медерел билгеш кижилер Каттышкан Штаттарда эвээш эвес».

Турцияга шериг дузаламчызын соксатканы «АКШ-тың эвилелчизин чектээринге чедирген» болгаш «ооң уламындан НАТО-нуң күчүзү кошкай берип болур» деп, ук дузаламчыны соксадыр дугайында конгресстиң шиитпиринге хамаарыштыр президент чугаалаан. 1976 чылда президент болурунга бодунуң кандидатуразын чарлаар сагыштыын баш бурунгаар дыңнатканының чылдагааннарынга хамаарыштыр Дж. Форд мынча дээн: «мээң күзелдеримни республиканчыларның-даа, демократтарның-даа билип алган турары мээң конгресс-биле харылзаа тударымны чиигедир, ынчангаш оларның ону билип алган турарын кончуг чугула деп бодаар-дыр мен. Даштыкы күрүнелер, бистиң удурланыкчыларывыс-даа, өннүктеривис-даа бистер-биле харылзаа тударын биезиниден өскертпес деп бодаар болза, олар-биле бистиң харылзаа тударывысты ол чиигедир деп база бодап турар мен».

Макариостуң медеглели

НИКОЗИЯ. (СЭТА-ның корр). Кипр айтырыының талазы-биле Совет Эвилелиниң туружун бедии-биле үнелеп тур мен. Ук туруштуу СЭТА-ның медеглелинде тодаргайлап айыткан. Кипрде турк община удуртукчуларының шиитпири ол ортулукту үлежип хуваажыксааш болгаш ниитизи-биле алырга, айтырыгны даштыкы чурттарга ажыктыг кылдыр шиитпирлеттириксээн база бир оралдажыышкын болган. Турк общинаның туразында шиитпир үндүргеш, онзаланган күрүне тургузуп алганын чарлааныын Совет Эвилелиниң буруу шапканын үнелеп тур бис деп, Кипрниң президентизи Макариос СЭТА-ның корреспондентизи-биле Никозияга чугаалашкаш, медеглээн.

Чепсек күжүн ажыглаан ол фактыны Кипрниң чазаа кажан-даа хүлээвес. Ук чазак КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң болгаш Кол Ассамблеязының шиитпирлерин күүседирин неген, Айыыл чок чөвүлелинге дыңнадыг киирген. Кипр айтырыының талазы-биле делегейниң улам калбак конференциязын чыылдырар дугайында Совет Эвилелиниң саналын бүрүн деткип тур бис дээрзин база катап дыңнадып тур мен. Ол саналды боттандырары боттуг базым болур деп, президент демдеглээн.

Бо чуруктарны Германияның Федеративтиг Республиказының эң улуг хоорайларының бирээзинге, чурттуң 200 ажыг банкылыг, саң-хөө найысылалы дээр черинге тырттырган. Майнда Франкфурт бурунгунуң национал аян-шинчизи-биле амгы үе сырый холбашкан байдалдыг. Делегейниң чаңчылчаан ярмаркаларын чылдың-на эрттирип турар ол хоорайны делегейниң хөй-хөй чурттарының садыг-үлетпүр кижилери болгаш аалчылары сонуурган турар.

ЧУРУКТА: амгы үениң чаа тудугларының аян-шинчизи.

В. ЕГОРОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохроникаы).

Бистиң календарывыс

АДА-ЧУРТУНГА ШЫНЧЫ АРТКАН

Бо чылдың февраль 18-те инженер шериглериниң генерал-лейтенантызы, шериг эртемнериниң доктору, Совет Эвилелиниң Маадыры Дмитрий Михайлович Карбышевтиң маадырлыы-биле өлгениниден бээр 30 чыл болган.

Инженер шериглерининг генерал-лейтенантызы Дмитрий Михайлович Карбышев чурттуң барыын кызыгаарларынга туттунуп турган камгалал шугумнарын хынап чорда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. 1941 чылдың август эгезинде бүзээлээшкинден бөлүк солдаттар болгаш офицерлер-биле үнүп ора, кемдээшкинге таваржып, медерел чок чыда, фашистерге туттурган...

Фашистер ооң шериг эртеминиң талазы-биле улуг ажылдарын билир болгаш боттарынга ажыглаарын кызыткан. Көгүдүүшкүннер-даа, кыжаныглар-даа, оптуг нүгүл-даа совет эртемденниң тура-соруун сып шыдаваан.

Инженер академиязын 1911 чылда камгалал черлериниң тудуунуң талазы-биле эң эки диплом ажылы дээш шаңналдыг дооскан, орус-япон болгаш делегейниң бирги дайынының киржикчизи, элээн каш дайынчы орденнер-биле шаңнаткан, ак хаан шерииниң подполковниги Дмитрий Карбышев Октябрь революциязының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле кандыг-даа дадагалзал чокка Совет эрге-чагырганың талазынче шилчээн. Оон бээр бодунуң бүгү күжүн, билиин, дуржулга, мергежилин күш-ажылчы чонга бараалгаткан.

«Мен, эрги орус шеригниң кадржаан офицери турдум. Хаанга эвес, а ада-чуртумга бараан боол чордум, ада-чуртумга бараан боол артым-даа. Россияга байдал: дең эвес чорук, дарлал, шеригде ажыы чок чыскаал өөрединден эгелээш, улуг эргелиглерге чыпшылаңнааш чорукка чедир, шуптузу революция мурнунда-ла мени чексиндирип, килеңим хайындырып чораан. Чажылан мээ-медерелимге сиңген чамдык меге бодалдар чаа, кижизиг амыдырал дээш демисежиринге шаптыктап чораан. Ол амыдыралды өске кижилер ханын төп турган, улуг өртек-биле чонга чаалап берди. Меңээ база. Ооң ачызы-биле Совет чуртумга, бодумнуң чонумга, ооң шериинге бараан боол тур мен деп, чүгле ам арыг сеткилдиг чугаалап болур мен». Аныяк Үлетпүрчүн-Тараачын Кызыл Шеригниң хүрээлениңге кирип тура, Карбышев ынчаар бижээн.

Дмитрий Михайлович шериг инженери ажылын хайнышкынныг эртем болгаш башкылал ажылы-биле кезээде холбаан. 20 чыл чыгам шериг академияларынга башкылап, шериг-инженер эртеминиң аңгы-аңгы адырларынга хамаарышкан чүс ажыг номну бижээн. 1941 чылда аңаа шериг эртемнериниң доктору эртем чадазын тывыскан. Дайын эгелээриниң бичии мурнунда Коммунистиг партияның кежигүнүнге кирген.

...Туттурган совет генералды Берлинге эккелген. Гестапода ооң хуу херээнге: «Ол улуг совет эртемденниң, эрги, орус армияның кадржаан офицериниң хары алдан ашса-даа, большевиктиң үзелдерге эътсөөгүнге кирр алысканы илдең, шериг хүлээлгезинге, ада-чуртунга бердингени кызыгаар чок. Карбышевти биске шериг-инженер херээниң специализи кылдыр ажыглаар бодал үндезин чок» деп бижимел ынчан тыптып келген. «Эрге-дужаалын, хар-назынын-даа барымдаалавас» деп бижикти херээнге аскаш, Берлин кара-бажыңынга шаанга кирип эриндеттирген Карбышевти концлагерьже чорудупкан. Ынчалдыр аарыг, кырган кижи даш бузар черге хонукта он дөрт шак иштинде ажылдап турган.

Карбышевтиң патриотчу бижыг туруштуу туттурганнарга улуг салдарлыг болган. Ол турупканнарны деткип, чайгылчактарны бүзүредип, фашизмниң тиилеттирер өйү албан келирин оларга бүзүредип турган. Маадыр генерал дугайында чугаа лагерьден лагерьже тараан. Ол маадырлыг, туруштуг чоруктуң үлегери апарган.

Карбышевти үш чартык чыл иштинде Майданектиң, Освенцимниң, Заксенхаузенниң, Маутхаузенниң өлүм лагерьлеринге бастып, дорамчылап, эттеп-соп, эриндеп келгеннер. Ол тифтен, дегдириишкинден аарып, аштап эрткен. Ол чүгле дүжүп бербээн эвес, а ол бүгү үениң иштинде чажыт ажылды идепкейлиг чорудуп турган. Фашист шаажылакчылар 65 харлыг генералды 1945 чылдың февраль 18-тиң соок дүнезинде Маутхаузен лагерьниң хар, дүвүлүг шөлүнге үндүрүп эккелген. Ооң мурнунда ону чанагашка бүдүн хүн соок черге тутканнар. Ам ону ханага чөлендир тургускаш, доштуг соок суг-биле бүлгүртүп эгелээн. Элээн болганда өлүрүкчү-эмчи имнептерге, суг агары соксаан. Карбышевтиң мага-боду дошталып эгелээн...

Совет кижилер маадырның өлген черинге ак мрамордан тураскаалды дайын соонда тургускан. Ол аңаа барган кижилерге амыдыралының сөөлгү минутазынга чедир Ада-чуртунга шынчы боол арткан кижи дугайында сагындырып турар.

Ольга **МИТРОФАНОВА.**
(ПМА).

ДАЙЫНЧЫ МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДУГАЙЫНДА ФИЛЬМНЕР

Москвада февраль 13-те эгелээн «Төрээн чуртунуң солдаттары» деп Бүгү-эвилел кинофестивалының фильмнери Совет Чепсектиг Күштерниң маадырлыг төөгүзүн көргүскен. Кинофестиваль Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң Тиилелгезиниң 30 чыл оюнга болгаш Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге тураскааттынган.

«Октябрь» кинотеатрда байырлыг байдалга ажыттынган кинофестивальдың программазында фронтуга болгаш тыылга совет улустуң маадырлыг чоруун көргүскен элээн каш чаа кино чогаалдары кирген. Оларның аразында С. Цвигуннуң «Бис ээп кээр бис» деп романының ёзугаар «Мосфильм» студияга тырттырган «Уг-шии чок фронт» деп кино база бар. Ол дээрге Ада-чуртун камгалаар дээш демиселче кедүрүлген совет улуска таварышкан аар шылгалдалар, дайынның баштайгы айларының дугайында ханы сеткилден чугаа-дыр. Дайзынның бүзээлээшкининден дайынчы отрядты үндүрүп эккелген чекист-майор Млынскийниң овур-хевири—кинонуң кол өзээ. Ооң рөлюн ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Тихонов ойнаан. Режиссер И. Гостевтиң тургусканы ол фильмде оон аңгыда О. Жаков, Г. Польских, Р. Куркина, В. Заманский, В. Самойлов болгаш өске-даа сураглыг артистер ойнаан. Шериг-патриоттуг кижизидилгеге, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчы чаңчылдарын пропагандалаарынга идепкейлиг киржилгези дээш фильмниң тургузукчулары ССРЭ-ниң ДОСААФ Төп Комитединиң хүндүлел демдээ-биле шаңнаткан.

Кинофестивальга «Бүзээлээшкин» («Ленфильм») киноэпопеяның баштайгы ийи сериязының, «Улуг кыйгы» (Киевтиң Довженко аттыг студиязы), «Угланыышкыным өскертпедим» (Одесса студиязы) деп киноларның баштайгы көргүзүглери болур. Көрүкчүлер оон аңгыда «Солдаттың ачазы», «Изиг хар», «Мында хаяа оожум», «Хостаашкын», «Чер кырынга амыдырал дээш», «Коммунистер, бурунгаар!», «Чоннуң шынчы оолдары», «Совет Эвилелинге бараан боол тур мен» деп уран-чечен болгаш мурнуку чылдарның документалдыг фильмнерин көрүп болур.

Кинотеатрларга, клубтарга, культура бажыңнарынга киноларның эгелээриниң мурнунда Совет Эвилелиниң Маадырлары —шериг баштыңчылары, солдаттар, офицерлер-биле фронтучу-кинооператорлар, журналистер, чогаалчылар-биле, бүдүрүлгениң мурнакчылары-биле ужуражылгалар болур.

(СЭТА-ның корр).

ХӨГЖҮМГЕ ТААЛАП ОРА...

Кежээкиниң 6 шак ажа дүжүп орда Кызылдың № 1 музыка школазынче баштай өөреникчилер, оон биче болганда ада-иелер соңнуг-мурнуг шуужуп эгеледи. Школаның башкылар коллективи «Улустуң хөгжүм херекселдери» деп концерт-кежээни организастаан. Ол өйде байырның ээлери — бичии музыкантыларның сеткил-сагыштары хөлзээзини-биле долган турганы чугаажок. Бирээде, оларның үе-чергелеринден аңгыда ада-иелери база концерт залын долдур ээлепкен. Оглу азы кызы дээш сагыш човаарлар хөй. Оларның мурнунга шылгалда тудары-биле чергелештир, уруглар бо кежээ ылак башкылары-биле кожа олурупкаш, чаңгыс үүлени бүдүрер, хөгжүмнүң тааланчыг далайынче ада-иелерин чедип кирерлер. Мындыг угланыышкынныг кежээниң бөгүн бир дугаар болуп турары ол. Кичээл үезинде кандыг-бир нота астыга бээр болза, башкызы доктааткаш, эдип бээр болгай. А борта тура дүжер арга чок. Ынчангаш башкылары-биле кады ойнаар бедик бүзүрелди медерел билбээже хоржок.

Зал улуг орус композитор Петр Ильич Чайковский, бистиң үеживис Вано Мураделиң дээш, боттарының хөгжүмү-биле делегейниң бүгү булуңнарында сая-сая чүректерни чүглендирип хөлзеткен ат-сураглыг кижилерниң портреттери-биле шиметтинген. Оларның чамдыктарының өлүм чок музыказы-биле таныжар арганы бо кежээ ада-иелеринге уруглар бээр.

Спена кырында ийи улуг фортепиано болгаш ойнаарынга белеткээш, баарында нота кыдырааштарын тургускулап каан алды баян. Баштай сценага школаның башкызы, бот-тывынгыр композитор С. Бухтуев үнүп кээп, башкылар ансамблиниң композитор А. Новиковтуң «Төрээн чуртум» деп аялгазын ойнап күүседирин чарлапты. Дараазында Семен Лукич баян хөгжүмнүң тывылган төөгүзүн, баштайгы базымнарын, амгы өзүлдезин чыылганнарга каксы таныштырган. Беседаны практиктиг көргүзүглер-биле холбааны черле солун. М. Глинканың «Иван Сусанин» деп операзындан үзүндүнү 3-кү классчы Марина Владимирова дыңнаксалчыг, бир янзы кылдыр ойнап күүсетти. Бо чижек дээрге, баянның симфониктиг хөгжүмнү безин хостуг күүседип болур херексел дээрзиниң херечизи ышкажыл. Ынчангаш баян биле аккордеонунуң Россияда калбаа-биле нептерээниниң ужуру-даа ында.

Сценаны улустуң хылдыг хөгжүм херекселдериниң оркестри ээлепкен. Башкы Надежда Нестеровна Федосеева хылдыг хөгжүм дугайында кыска дыңнадыгны кылгаш, оркестрни башкарып кирипти. Оркестр тыва улустуң аялгаларын, орус улустуң «Бистиң хаалгаларывыс аксынга ышкаш» деп ырызын бедик мергежилдиг деңнелге күүсеткен. Концерт чүгле каш минута дургузунда үргүлчүлээн-даа болза, уругларның хөгжүм талазы-биле кылган баштайгы чедиишкиннинг базымнары ада-иелериниң, башкыларның сеткилдерин доюлдурганын оларның аразында чугаа-соот, арыннарда сөглеп четпес өөрүшкү херечилеп чыдып калды.

С. МОНГАЛ.

ЧУРУКТА: хылдыг хөгжүм оркестри күүселде үезинде.
М. ХЕНЧЕ-КАРАНЫҢ фотозу.

СПОРТ

СЭТА-ның спорт медээлери

Стол теннизи. Спорттуң бо хевиринге Калькуттага болган делегей чемпионадынга төгүүде бир дугаар тиилелгени эжеш ойнаарынга Свердловскиден Татьяна Фердман биле москвачы Станислав Гомозков чедип алган.

Татьяна Фердман маргылдааларга тергиин эки ойнаан. Ол алдын медальдан аңгыда ийи хүлер шаңналды база алган.

Дзю-до хүрежи. Бо хүрешке улустар аразының чаңчыл болган маргылдаазы Тбилисиге доозулган. Аңаа он дөрт чурттуң командалары киришкен. Бирги черниң шуптузун совет спортчулар ээлээн: Амиран Обгаидзе (чиик деңзи), Мялик Мухамедшин (чартык ортумак), Абдула Баркалаев (ортумак), Рамаз Харшиладзе (чартык аар), Джибило Нижарадзе (аар). Олимпий оюнналарының чемпиону Шота Чочишвили (тулган чемпион дээш маргылдаага).

Мячилиг хоккей. Москваның динамочулары мячилиг хоккейге чурттуң чемпиону ат дээш эртип турар маргылдааларга киришкеш, он алды улаштыр тиилелгени чедип алган. Эрткен воскресеньеде «Волга» (Ульяновск) командазын 5:1 санга уткан. Өске ужуражылгаларның түңнели мындыг болган: «Динамо» (Алма-Ата)— «Вымпел» (Калининград)—6:0, «Уральский трубник» (Первоуральск)— «Водник» (Архангельск) — 6:1.

Хаактыг шураашкын. Красноярск чанынга трамплинден хаактыг шураашкынның бирги ССРЭ чемпионады доозулган. Орта Москваның, Ленинградтың, Горькийниң, Свердловскиниң, Томскиниң болгаш өске-даа хоорайларның спортчулары киришкен.

Чүс метр трамплинден шураарынга Томскиден келген Алексей Петров шылгараан. Ооң түңнели 137 метр. Эрес-дидим чоруу дээш аңаа тускай шаңналды тывыскан. Ол ышкаш эң ырак шурааны дээш шаңналды база алган.

Чурттуң бирги чемпионадының алдын медалын ленинградчы Юрий Калининге берген. Ол 120 болгаш 115 метрни шураан.

Минскиге болур

Хүрешке делегей чемпионады бир-ле дугаарында бистиң чуртувуска сентябрь айда болур. Маргылдааны эрттирер черинге Минскини шилип алган. Маңаа чыылган организастыг комитет чемпионаттың программазын болгаш хуусааларын бадылаан. Делегей чемпионадының байырлыг ажыдыышкыны сентябрь 10-да болур. Классиктиг хүрешке маргылдаа сентябрь 11—14, хостуг хүрешке —сентябрь 15—18, самбога — сентябрь 19—21 хүннеринде эртер.

(СЭТА).

Чөөн-хемчикчилер тиилээн

Мячилиг хоккейге республика маргылдаазынга киржир эргени алыр дээш Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарның спортчулары эрткен дыштанар хүннерде Чадаанага ойнаан.

Бо маргылдаага Чөөн-Хемчик районнуң төлээлери эки белеткелдиин көргүзүп, Өвүр, Мөңгүн-Тайганың хоккеистерин чиңги-биле уткаш, республика найысылалынга болур маргылдаага киржир эргени алган.

Д. МОНГУШ.

ТЫВЫШТАР ДУГАЙЫНДА

Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң улуг эртем ажылдакчызы, төөгү эртемнериниң кандидады Александр Данилович Грач ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Саян-Тывада археология экспедициязын удуртуп чоруп тургаш, дыка хөй ажыдыышкыннарны кылган. Чоокта чаа ол «Тывага скиф үезиниң археологтуг культуралары болгаш оларны өөрениириниң айтырыглары» деп темалыг дыңнадыгны бо институттуң ажылдакчыларынга кылган. Тываның аңгы-аңгы булуңнарынга казыышкыннарны база олардан тывылган янзы-бүрү чүүлдерни тырттырган өңнүг, оң чок-даа диапозитивтерни, чуруктарны көргүскен. Эртемденниң чоруткан тайылбыры чурттуң археологтуг төөгүзүн билип алырынга онза ажыктыг болгаш солун болган.

Х. МОНГУШ.

«ОРЛЕНОКЧЕ»

Республиканың школаларындан эң эки өөредилгелиг, сагылга-чурумнуг 20 пионер, комсомолчу Кавказта «Орлёнок» пионер лагеринге дыштаныры-биле чорупканнар. Оларның аразында Чаа-Хөл ортумак школазының бешки классчызы Лена Санчай-оол, Берт-Даг сес чыл школазының алдыгы клазының өөреникчизи Лида Даажамба, Кызылдың № 1 школазының чедиги классчызы, республиканың аныяк натуралистер конкурузунуң тиилекчизи комсомолчу Витя Зелинов, Бай-Тайгада Кызыл-Даг школазының чедиги классчызы Сергей Хертек болгаш өскелер-даа бар.

БИСТИҢ КОРР.

Бөгүн «Тувинская правдада»

«Чаагай үлүг-хуу». «Ажылчын-биле харылаар бис». СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун тывысканынга таварыштыр Кызылдың бүдүрүлге черлеринге болган митингилерден.

«Шалыпчы ажылдаар». Тыва АССР-ниң ажылчы чоннарының 1975 чылда социалистиг чарыжының негелделери.

Кремльге совет-англи документилерге ат салганы.

«Комсомолчу отчугаш». Республиканың анияктарының ажыл-херектерин көргүскен арын.

«Шыдал кирип турар совхоз». ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң сайзыралының дугайында В. Кармановтуң корреспонденциязы.

Тиилелгениң 30 чыл оюнга уткуштур. Юбилейге алдар болдурган конкурстуң негелделери.

«Берге-даа бол, өөрүнчүг». Туранның улусчу театрының режиссёру Т. Верещагинаның чүүлү.

«Сөөлгү медээлер. Хүнден хүнче». Чүүл-бүрү информациялар.

Даштыкы, иштики болгаш спортчу медээлер.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 19-ТА
МОСКВАДАН
9.00—Дамчыдылгалар программазы.
9.05—«Бойдус-биле таныжып тур бис». Өңнүг.
9.30—«М. Ю. Лермонтов. «Бистиң үениң маадыры». Дамчыдылганы А. Андроников эрттирер.
10.30—«Ада-чурттуң Улуг дайынының төөгүзүнден». «Сталинград тулчуушкуну».
11.00—«Композиторлар —уругларга». Өңнүг.
11.30—«Чылдың үелери». Өңнүг фильм.
КЫЗЫЛДАН
11.40—Киножурнал.
МОСКВАДАН
11.50—Медээлер.
12.00—Уругларга фильм. «Бежелээ эрес-дидимнер». Уран-чечен фильм. Өңнүг.
КЫЗЫЛДАН
13.25—«Дувурээзин бижилгези». Хроника-документалдыг фильм.
МОСКВАДАН
14.15—«Новороссийскиниң маадырлыг демисели». Документалдыг телефильм. Өңнүг.
15.20—Бот-тывынгыр уран чүүлдүң Бүгү-эвилел фестивалының ажыдыышкынынга тураскааткан концерт. Өңнүг.
16.05—«Ак-көк фермаларда». Эртем-нептерединге лиг фильмниң баштайгы көргүзүү. Өңнүг.
16.15—«Серафимге бажың». Уран-чечен фильм.
17.30—«Үе». Информастыг программа.
КЫЗЫЛДАН
18.00—Телемедээлер (орус дылга).
18.10—Уругларга. Мультфильм.
18.30—Телемедээлер.
18.45—Чарлалдар, реклама.
18.50—«Он беш республикаларның оолдары». Телефильм.
19.05—«Аныяк гвардия». Дамчыдылга.
МОСКВАДАН
19.40—«Новороссийскиниң маадырлыг демисели». Документалдыг телефильм. Өңнүг.
20.45—Бот-тывынгыр уран чүүлдүң Бүгү-эвилел фестивалының ажыдыышкынынга тураскааткан концерт. Өңнүг.
21.30—«Серафимге бажың». Уран-чечен фильм.
22.50—23.00—Чапсар.
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—01.45—Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак»—«Крылья Советов». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Чапсар үезинде «Спортлотонуң» тиражы.

АГААР

Бөгүн республикага булуттаар, хар чагбас. Янзы-бүрү угланыышкынныг хат кошкаандан ой-тавынга чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 7—12, өскелеринге 17—22 градус соок болур.

Кызылга шокар булуттаар, хар чагбас. Чөөн чүк угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы 19—21 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы **М. Н. СМИРНОВА.**

кинотеатрларда

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Баштайгы рейс, сөөлгү рейс» 9.20, 11.00, 12.40, 14.20, 16.00, 17.40, 19.20, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Черниң дээрниң ужуралдары» 10.10, 11.40, 13.10, «Дайын болгаш тайбың» (2-ги сериязы) 16.35, «Частышкын» 14.40, 18.35, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Олча-омактыг болуңар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эмчи чаладыңар бе?» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.

Хереглекчилерниң кичээнгейинге

Одаар чүүлдүң республика конторазы Кызылдың чурттакчыларындан хөмүр-даш болгаш ыяш өртээн суббота база воскресенье хүннеринден аңгыда, хүннүң-не хүндүскүнүң 1 шактан 5 шакка чедир хүлээп ап турар.

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл, Оюн Курседи кудумчузу, бажың дугаары 4.

Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалынга лаборант (эр кижи), аштанкчы-ассенизатор, вахтёр хереглеттинип турар.

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл, Рабочая кудумчузу, бажың № 4. Кадр килдизи.

2x3=14699

Февраль 4-те үнген, № 29 «Шында» М. Мергелдейниң «Хоочураан чырык» деп шүгүмчүлелдиг чүүлүн билир боор силер. Ында Өвүр районнуң Торгалыг суурда электри станциязы ажылдавайн турарының дугайында бижип турар. «Хоочу» дугайында шүгүмчүлелдиг чүүл парлаттынза-даа, ооң «каданнаашкынының», ажыл-агыйның, амыдыралдың өске адырларынга «халдавырының» дугайында чагаалар редакцияга келгилээн.

Торгалыг суурга чедип келдим. Ырда кирген Торгалыгның солун кежээлериниң дугайында чүүл бижиир даалганы ара соксаткаш, «Эмнеттинместээн хоочу-биле» сегиржип алдым. «Шүгүмчүлел сөзү-биле чүректи-даа эмнеп боор. Бо «хоочуну» демир-ужук-биле сыкыртыр болза, ооң будуу эм-дом боол болур» —деп, улуг, биче торгалыгжылар сүмелээн-даа чүве. Аарыгның төөгүзү-биле таныштырайн.

Чырыктың чылбаңнаар, бир кудумчу чырык, өскези караңгы турар «сылдаңгызы» ийи чартык чыл бурунгаар тыптып келген. Ынчангы электрик Май-оол Борбаковтуң ээ-харысалга чок чорууну уржуу-биле «С-100» деп маркалыг, 1200 рубль өртектиг мотор, 500 рубль өртектиг үгек бажыны-биле кады өрттенип калган. Совхозтуң удуртукчулары «суур өзүп, хөгжээн, күштүг электри станциязы херек» деп сүмелешкеш, 3099 рубльдиң «ДЭСМ-50» деп маркалыг моторун саткаш, улуг электрикке Шүгдүр-оол Моңгушту томуйлаан. Чаа этке база-ла 500 рубльдиң үгек бажыны туткан. «Чылбаңнааш, чырыырчырывас. Суурнуң үстүү талазы, Ак Тал эрии караңгы» дээн хомудаллар хүннүң чыгы дыңналыр апарган. Чоннуң бо негелделерин электростанцияның ажылдакчылары Шүгдүр-оол Моңгуш, Кара-оол Түлүш, Дельман Куулар хаайынга-даа какпайн, ээ-харысалгазын уткаш, «ээзеңги дыңзыдып» турарларда, ээн черге турган эт база-ла бажыны-биле кады өртенген. Шыырак совхоз тоор эвес, ГДР-ге кылган, 145 киловатт күчүлүг, «К-169» деп маркалыг дизельди 9400 рубль-биле садып алган. Чаа дизель улуг-ла үр болбайн, январьның эгезинде «дегдирген». Оон эгелээш, бо хүннерге чедир Торгалыг суурда электри чырыы чок. «Дегдириишкинниң» чылдагааны чурттакчы чонга эки билдингир. Үстүнде ады кирген электрик эштер тура четкенде дизелин ажылдадыр, күзээнде ийи-үш-даа хонукта дыштандырар турган. Чамдыкта олар станциязының чанында шимактаашкан, мергежилдиниң дугайында меңээргенин маргышкан, кайгамчык эт «К-169-ту» каңгырадыр, коңгурадыр часкан, катап эптээн-даа турарлар. Ол-ла ынчап тура, билдилиг эрлер изидир ажылдаан дизелиниң суун төкпейн каапкаш барган. Эртенинде кээрге, эки эт сандан үнген турган. Үрелген электростанцияның «ээлериниң» үндүрген түңнели бо:

«К-169» — соокка шыдамык эвес, чылыг черлерге таарыжар эт. Ооң үрелгениниң кол чылдагааны — бажың соок болган». Мону биле тура чүге айтырыг тургуспаан силер? Баштайгы үеде «электростанция чүгле бертине берген, дораан кылыптар бис»— диген болгай силер. Оон бээр барык ийи ай эртип тур, шалыңны ап турар болгай силер, а чырыывыс кайыл? Кожаңарда «Коммунизмче орук» колхозтан генераторну чок «К-156» деп маркалыг, 75 киловатт күчүлүг дизель эккелдиңер, ооң өртээн кым төлээрил? Үнелиг, үезин чедир ажыглаттынмаан «К-169-түң» чүрээн — генераторун «К-156-га» салган болгай силер. «Чүрек солуушкунунда» чүүдаа үнмеди чоп. Аар өртектиг эдилелдерниң кезектерин солуп, будаарын кым чөпшээрел турар чүве ирги? Аргажок кылып шыдавас болзуңарза, арат-чон түредип турбайн, ажы-биле чугаалаңар, билир кижилер тыпты бээр болгай.

Байдал мындыг турда, совхозтуң дирекциязы (директору С. Седен), партия комитеди (секретары В. Бюрбю), кожээ Совет күүскому (даргазы А. Бадыргы) чүнү бодап турарыл? Үстүнде чугаалаанывыс ийи бажыңның, үш моторнуң өртээ безин 14699 рубль. Бо дээрге күрүне хөреңгизин ышкажыл, мергежилдиг кадрлар, таарымчалыг оран-сава белеткеп албайн, хөй-ниитиниң хөреңгизин чарытдап, үнелиг эт херекселди үреп турарга канчап-даа таарышпас, ол дээш харысалга онаажыры силерге билдингир боор. Бир эвес чоокку үеде электри чырыы болбас болза, СЭКП-ның XXII съездизи аттыг совхозтан дизель садып алыр деп турар болгай силер, ол халас эвес дээрзи билдингир боор. Мынчап кээрге, совхозка 20 ажыг муң рубль каража онаажып турар. Бо түңнү совхозтуң хөреңгизинден үндүр бижиир бе, база садып алдыңар деп турар чаа этке таарымчалыг оран-сава кылдыңар ирги бе?

Хүндүлүг удуртукчулар! Торгалыг суур хүн бүрүде өзүп-сайзырап, амыдырал хөгжүп турар болгай. Чурттакчы чоннуң культурлуг деңнели, кереглели өскен. Чоокку үеде безин 120 өг-бүле газ-биле хаптыртынды. Радиоприёмниктер, соодукчулар, доозун-довурак сордурукчулары, илирлер дээш өске-даа электри күжү-биле ажылдаар дериг-херекселдерни чон хүн бүрү ажыглап турар. Оон аңгыда электри чокта ажыл-агыйга кайы хире каража табаржырын боттарыңар-ла билип тур боор силер. Ам хензиг када Торгалыгның эргинтээлиңерем, чүү боол турар эвес.

— Шала кежээ суурга чадаг-шанактар шыгыражы бээр. Бо дээрге чоннуп Торгалыг, Ак-Тал хемнерден ноп соортуп турар шимээни-дир. Эрткен чылын суурга 15 муң рубль өртектиг кудукту өрүмнеп кылган, ол ам электри чоктуң хоразы-биле хагдынган — деп, район Совединиң депутады Т. Сат чугаалаар болду.

— Чырык чок болганы-биле ортумак школага, кежээки школага кичээлдер үстүп, өөреникчилер опаалга күүсетпейн кээп турган. Харын-даа школаның дирекциязы дүрген хемчеглерни ап, тускай хөделдирикчи садып ап, школа, интернатты чырык-биле хандырганы эки болган — деп, кедээ Совет депутады, башкы Д. Баазаң немеди.

Пятница, суббота хүннеринде суурнуң чону хөлзей бээр. Хамык улус ында-мында Чаа-Суур баар машиналар доскаш, чамдыктары «Дус-Даг-биле Торгалыгга эргеленгеш, турарында делгем баткан Чаа-Суурум»— деп ырлашпышаан, борбак-сарбаан туткаш, Чаа-Суур кайы сен дээш базыптарлар. Бо болза кожазында Чаа-Суурга барып чунар-бажыңнаар дээн торгалыгжылар-дыр. Электроэнергия чокта Торгалыг суурнуң чунар-бажыңның насозу кайын ажылдаар ийик.

— Трактор келди-ле!— дээн үн кудумчуга чаңгыланы берген. Ол-бо бажыңнардан янзы-бүрү савалар тудкан кижилер чорупорган тракторну үглей берген... Садыгда лаа, керосин төнерге: чырыткыга хереглээри-биле солярка хайдыган кижилерни элээн үр көрүп турдум. Ийи-чаңгыс ээ-харысалга чок кижилерниң буруузу болгаш удуртулганың кошкаандан мынча чоннуң хөлзеп, дойлуп турарын-даа!

«Хоочу каданнааш, халдавырлыг болуп турар» деп бир бижикчиниң медээлээни шын болду. Февральдың баштайгы он хонуунда Торгалыг суурга радио, телефон-даа ажылдаваан. Ынчангаш «ыржым булуң» деп чугаа тарап турганы ол. Суурда харылзаа салбырының улуг техниги Чаш-оол Ооржактың буруузу-биле почтаның мотору база-ла соокка доңуп, чара тептинген турган. Ам ону чаа мотор-биле солаан. Ынчалза-даа суурнуң үстүнде бажыңнарның радиозу сымыраныр «сылдаңгызы» хевээр. Чамдык бажыңнарда радио шугуму ам-даа кииртинмээн.

— Мурнуку чылдарда ай санында-ла 40—50 хире номчукчулар чаа номнарны бижидип ап турган. Электри чырыы болбастаан соонда, январьда чүгле он хире кижи номнар бижидип алды — деп, Торгалыг суурда кедээ библиотека эргелекчизи Ч. Шагбажаа хомудады.

Шынап-ла электростанцияның ажылдавайн турары — суурнуң культура амыдыралынга болгаш кижизидилге ажылынга бак салдарны чедирип турар. Ынчангаш «хоочунуң» когун үзүп, боттуг хемчеглерни алыр үе келген. Торгалыгжыларның ажылдаарынга, өөрениринге болгаш культурлуг дыштанырынга үениң негелдезинге дүүшкен, таарымчалыг байдалды тургузар херек.

В. СЕРЕН-ООЛ.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ.
Индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кедээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда телефонче долгаар.

Тиражы 16455. ЧАГЫГ № 110.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС —00273